

MOSLIMS

begrip

CHRISTENEN

DECEMBER 2002
JAARGANG 28 no. 5

*Islamitische koepels
in België*

begrip

BUREAUS VOOR ONTMOETING MET MOSLIMS

Rooms Katholieke Kerk in Nederland: Berry van Oers, Cura Migratorum-ID
Luybenstraat 17, 5211 BR 's-Hertogenbosch. Tel. (+31) 073-6145159

Rooms Katholieke Kerk in België: Simon Lambregs, pr.
Hooiweg 188 B-3600 Genk, België. Tel. (+32) 089-352 883

Samen op Weg-Kerken: Josien Folbert
Postbus 8506, 3503 RM Utrecht Tel. (+31) 030-880 1 880

REDACTIE:

Martha Frederiks
Simon Lambregs
Nico Landman
Ane Mulder
Berry van Oers (kernredactie)
Piet Reesink (eindredactie)
Karel Steenbrink
Ümit Tas
Pim Valkenberg

Abonnementen:

Binnenland: 14 Euro (5 nummers)
Buitenland : 15 Euro
Losse nrs. : 3 Euro **plus** portokosten
Giro 4 300 211 tnv Begrip/Cura
Migratorum
België: KBC Bank 453-0258581-69
tnv Begrip, Hooiweg 188, B-3600 Genk

Abonnementen kunnen elk gewenst moment ingaan en worden automatisch verlengd, tenzij vier weken voor het begin van het nieuwe kalenderjaar opgezegd.

E-mail: begrip@planet.nl

Tekeningen: Frans Kalb

Uitgever, redactie en administratie:

'Cura Migratorum'
Luybenstraat 17
5211 BR 's-Hertogenbosch
Tel. (+31) 073-6145159
Fax. (+31) 073-6131175

Op Internet te raadplegen als: http://efa.nl/levonet/begrip_moslms_christenen

Advertentietarieven op aanvraag.

Voor het overnemen van artikelen is toestemming van de uitgever nodig.

Sinds 11 september 2001 begint angst voor de islam een steeds grotere rol te spelen in de politiek in Nederland. Zelfs politici van christelijke huize laten zich hierdoor leiden. Daarom is het goed de reden voor angst te relativeren door de variëteit van moslims onder ogen te zien. Het eerste nummer van Begrip behandelde diverse islamkoepels in Nederland. Dit nummer gaat over islamkoepels in België. Simon Lambregs, redactielid van Begrip, heeft het leeuwenaandeel in de verschillende artikelen. Oog voor de eigenheid van de islam van België kan niet zonder de eigenheid van de taal van onze zuiderburen. Het Leerhuis laat zien dat moslims en christenen dezelfde respectvolle benadering van natuur en milieu kennen, dankzij het rentmeesterschap (*khilâfa*). Over normen en waarden gesproken. – P.R.

INHOUD

LEERHUIS 1 (ÜMIT TAS)	174
LEERHUIS 2 (ANNE VAN DEN BERG)	175
DE TURKSE ISLAMITISCHE RELIGIEUZE STICHTING	178
VERENIGING VOOR ONTWIKKELING EN EMANCIPATIE VOOR MOSLIMS	181
KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN EN DE EXECUTIEVE	185
DE EXECUTIEVE	191
MOSLIMS IN EUROPA	202
BOEKEN	210
EVENEMENTEN	216

Rentmeesterschap in de islam

Ümit Tas

Toen uw Heer zei tegen de Engelen: Ik zal een khaliefa op aarde scheppen. Zeiden zij: Zult u daar iemand plaatsen die daar verderf zal brengen en bloed zal vergieten; terwijl wij U lofprijzen en U heiligen? Waarop Hij zei: Ik weet wat jullie niet weten. En Hij onderwees Adam alle namen en toonde hen aan de Engelen en zei: Vertel mij de namen van deze dingen als jullie oprecht zijn in jullie zaak. Zij zeiden hierop: Lof zij aan U, Heer. Wij hebben geen kennis dan wat U ons hebt onderwezen. Voorwaar U bent de Wetende, de Wijze. Hij zei: O Adam, onderricht hen omtrent de namen. En toen Adam dat had gedaan, zei Hij: Heb ik jullie niet gezegd dat ik het verborgene in de hemelen en op aarde ken en dat ik weet wat jullie doen blijken en wat jullie verborgen houden. (Koran 2: 30-33)

In deze passage uit de Koran zijn voor de bespreking van ons onderwerp enkele zaken van belang: 1) De schepping van de mens en zijn aanwijzing als *khaliefa* (rentmeester) vallen samen. Als *khaliefa* van God mag hij Zijn Naam kenbaar maken en in Zijn Naam spreken op aarde. Een voorwaarde is wel dat hij zich houdt aan de regels van de Schepper. Rentmeester mogen zijn van God is voor de mens de grootste eer maar brengt tevens een zware verantwoordelijkheid met zich: een taak waar zelfs bergen onder zouden bezwijken. 2) De engelen maken bezwaar, ervan uitgaande dat de mens het in zich heeft om verderf te zaaien en bloed te vergieten. Hun kennis over de mens in wording is echter beperkt. Zij weten niet wat God wel weet: dat de mens door de materiële en immateriële elementen in zijn natuur het vermogen heeft om dichter bij God te komen dan de engelen. 3) God onderwijst Adam alle namen en verheft hem zo als het ware boven de engelen. Wat de namen inhouden wordt in de Koran niet genoemd. Zijn dat belangrijke objecten geweest uit de schepping? Waren het concepten van esoterische aard of waren het de verschijningen van Goddelijke Namen in de schepping? In ieder geval betrof het een onderricht dat de engelen niet hadden genoten, waardoor zij in Adam hun meerdere moesten erkennen.

Dit geeft ons te denken over de bijzondere aard van de mens in relatie tot zijn Schepper en de schepping. De mens bevindt zich in de normocosmos: de dimensie waarin wij zonder hulpmiddelen kunnen horen en zien. De wereld waarin wij leven. Maar de mens houdt zich ook bezig met de microcosmos, de wereld van eencellige organismen en zelfs verder in het kleine: de wereld van atomen en subatomaire deeltjes waar afstanden in miljoenen van een miljoenste worden uitgedrukt. Met hetzelfde elan, dezelfde gedrevenheid, onderzoekt de mens de relatie tussen sterren en sterrenstelsels in de macrocosmos en probeert hij de grenzen van de ruimte te ontdekken en spreekt dan over afstanden die het licht in miljoenen jaren aflegt. Hij zoekt naar bijzondere levensvormen op andere planeten, vaak blind voor de eigen uniciteit als soort. Is er een ander schepsel op de hele aarde die op deze wij-

ze alle fysieke dimensies van de schepping kan doorkruisen met de mentale vermogens, hem geschonken door de Schepper?

In deze hoedanigheid looft en dient de *khaliefa* zijn Schepper in alle denkbare dimensies van zijn bestaan. In zijn taak als *khaliefa* maakt hij gebruik van de schepping. Aanwijzingen voor verantwoord gebruik zijn voorhanden in de schriftelijke openbaring. Als je niet in overeenstemming handelt met deze aanwijzingen, is de kans dat er schade ontstaat groot. Een van de regels voor een goed gebruik is het goddelijk verbod op verkwisting. De volgende passages uit de Koran zijn eenduidig hierover.

Hij is het die tuinen doet ontstaan, gestut en ongestut, dadelpalmen en veldgewas, olijven en granaatappels, gelijksoortig en verschillend. Eet van de vruchten daarvan wanneer het vrucht draagt en doe het recht op de dag van de oogst.

Maar verkwist niet. Voorwaar God bemint de verkwisters niet. (Koran 6:141) O kinderen van Adam! Draagt uw tooi bij elke moskee: eet en drinkt, maar verkwist niet. Want God bemint de verkwisters niet. (Koran 7:31)

Geef aan de verwant wat hem toekomt en aan de behoeftige en de zoon des wegs (reiziger). En verkwist niet. Voorwaar de verkwisters zijn de broeders van de satans. En de satan is ondankbaar jegens zijn Heer. (Koran 17:26)

Verkwisting kan materiëel zijn: geld, goederen, natuurlijke bronnen. Ook immateriële verkwisting is mogelijk: verkwisting van tijd en mentale energie. In welke vorm dan ook, het moge duidelijk zijn dat misbruik en verkwisting van hetgeen ons door de Schepper en Ware Bezitter in bruikleen is gegeven niet past in het rentmeesterschap.

- Ümit Tas is voorzitter van de Stichting Islam en Dialoog

Over rentmeesterschap in het christendom

In de kerken worden de termen 'milieu' en 'heelheid van de schepping' als inadequaat beschouwd. Zorg en respect voor Gods schepping blijven echter geboden. Er zijn verschillende grondhoudingen van de mens tegenover de natuur: de despoot, de verlichte heerser, de rentmeester, de partner, de participant. De Amerikaanse historicus Lynn White zette met zijn artikel uit 1967 *The Historical Roots of the Ecological Crisis* het westers) christendom in de beklagdenbank. Deze had met haar uitleg van bijbel en traditie de trend gezet tot uitbuiting van de natuur. Speciaal die ene tekst uit Gen. 1:8 waarin gesproken wordt van 'onderwerp de aarde' had men wel heel letterlijk uitgelegd. Deze tekst diende tevens als legitimatie voor het handelen. De natuur naar eigen hand zetten. We weten allemaal dat dat gebeurde en nog steeds gebeurt.

Bewerken en bewaren? Gen. 2: 15 *En de Here God nam de mens en plaatste hem in de Hof van Eden om die te bewerken en bewaren.* Bewerken en bewaren zijn termen die bij een

rentmeester, die verantwoordelijk is voor de aarde, passen. Rentmeesterschap en christendom zijn lang met elkaar in verband gebracht. Maar ook hier bepaalt de mens en blijft de

natuur object van handelen. Het gaat er zo'n beetje van uit dat de aarde er is voor de mens is. De mens als kroon op de schepping en plaatsvervanger van God. Volgens dr. Jan Boersema, auteur van *Thora en Stoa* is rentmeesterschap helemaal geen bijbels begrip. De mens krijgt niet het beheer over de aarde. Het begrip rentmeesterschap kwam volgens Boersema op in de 17e eeuw, met de beste bedoelingen wellicht. Een en ander heeft te maken met de tijd waarin je leeft en waarin je een antwoord op levensvragen moet zien

te vinden. De drie grondhoudingen, despoot, verlicht heerser en rentmeester, hangen samen met een bepaalde kosmologie: dat is het beeld dat de mens van zichzelf heeft en zijn betekenis in de wereld, en wat de zin van de kosmos is, volgens de mens. Het omvat mensbeeld, godsbeeld en wereldbeeld. De filosofie van Plato bijvoorbeeld heeft veel invloed gehad op christelijk denken, en dus op de kosmologie. O.a. via kerkvader Augustinus, die in de 4e eeuw leefde. Hierin stonden steeds twee zaken tegenover elkaar, waarin de geestsuperieur was aan het lichaam. Denk aan Descartes: "Ik denk dus ik ben". Dit scheidingsdenken had grote invloed op de uitleg van de bijbelverhalen, met name ook op de scheppingsverhalen uit Genesis. 'Bijbels' is volgens Boersema in *Thora en Stoa* het besef dat de aarde er niet alleen voor de mens is en de mens niet het doel van de schepping. De natuur heeft een 'eigen waarde' voor God. De mens is niet de 'kroon op de schepping', maar de sjabbat! Het eerste wat God heiligde was de sjabbat, de zevende dag! De mens heeft een bijzondere morele verantwoordelijkheid tegenover de door hem 'getemde' natuur en tegenover de 'wilde natuur' dient de mens zich terughoudend op te stellen. Ook de theologe Ellen van Wolde, hoogleraar Oude Testament in Tilburg, probeert met nieuwe ogen te kijken naar de scheppingsverhalen: Verhalen over het begin. Het is mooi hoe zij nieuw licht werpt op bijvoorbeeld het heersen van de Adam over de dieren. Want wat is de aard van de mens? De mens is de enige die niet naar zijn eigen aard gemaakt is, maar geschapen naar het beeld van een ander. De mens vindt zijn referentiepunt niet in zichzelf, maar in God. De mens wordt pas een teken van God op het moment dat hij/zij zich zo gedraagt tegenover de aarde. Zo moet ook het heersen en onderwerpen over de dieren en de aarde verstaan worden, aldus Van Wolde. Dus juist als hij gaat heersen en onderwerpen moet hij/zij zich gedragen naar Gods beeld. Ook het woord schepping heeft in het christendom een geschiedenis. Lang is het begrip onder moderne gelovigen in onbruik geweest. Nu is het terug van weggeweest. Het is vooral ook een ethisch woord geworden, waarin het tevens verwijst naar onze verantwoordelijkheid en naar Gods betrokkenheid bij al wat is.

Lynn White verweet het westers christendom weliswaar de schuld van de milieucrisis, maar hij vond ook dat verandering van milieuedrag uit de godsdienst moest komen. Hij verwees hierbij naar Franciscus van Assisi. Franciscus verhief zich niet boven zijn mede-

scheepselen. Hij voelde zich verbonden met al het aardse, daar ontmoet hij God. Hij spreekt van zuster Aarde en broeder Zon, etc. Je zou hem de grondhouding van partner kunnen toeschrijven.

Ik sluit me aan bij de genoemde Ellen van Wolde, die meent dat ook nu de scheppingsverhalen uit Genesis nog kunnen inspireren, vooral waar het gaat om onze omgang met de aarde. De verhalen zijn aarde-gericht: het gaat steeds om het voortbestaan en tot wasdom komen van de aarde. De mens Adam is voortgekomen uit de aarde (*adamah*). De taal spreekt! De naam Adam geeft de verbondenheid aan met de *adamah* (aarde). Mens en aarde zijn op elkaar betrokken en ze lijken op elkaar. In de Genesisverhalen gaat het om drie relaties: mens – God; mens – mens en mens – aarde. Hieruit volgt dat de grondhouding van partner of participant de juiste grondhouding van de mens tegenover de aarde zou moeten zijn. Uit de moderne natuurwetenschappen weten we dat wij zeer verbonden zijn met en afhankelijk zijn van de natuur. We kunnen ons gewoonweg niet meer veroorloven zo dualistisch te denken en te leven. Wij westerlingen moeten leren om de aarde opnieuw te bewonen. Wij moeten dus leren participeren met de natuur. De nieuwe kosmologie die hiervoor nodig is kan uitgaan van de viervoudige wijsheid: 1. het weten van de klassieke godsdiensten, die ons de gave van het begrip voor het Mysterie hebben geleerd; 2. de kennis van de hedendaagse natuurwetenschappen; 3. het oerweten van inheemse culturen over de natuur, de aarde, de kosmos; 4. het oerweten van vrouwen over het besef van de eenheid van lichaam en geest.

We hebben het allemaal nodig om de aarde goed te bewonen. Het is ook een besef dat we niet hoeven af te geven op de geschiedenis of op de traditie. Deze heeft ook veel goeds gebracht, maar kennis en inzicht moet je wel gebruiken. En ernaar handelen. Wij leven nu en hebben nu onze speciale verantwoordelijkheid. Hier zit de crux, want dat vraagt heel wat als je je bij alles moet afvragen: is wat ik doe bevorderlijk voor de wederzijdse betrokkenheid en het welzijn van mens en aarde. In Psalm 104:10-23 wordt God geschetst als de Zorgende de Zorgzame. De mens is geschapen naar Gods beeld. Hierin ligt alles vervat. De grondhouding van de zorgzame en zorgende participant zou ons passen. Tot eer van God. Godsdiensten moeten, over alle verschillen, heen elkaar de hand geven in hun gemeenschappelijke zorg en verantwoordelijkheid voor de schepping. Ik geloof dat moslims en christenen elkaar ook spiritueel behulpzaam kunnen zijn in omgaan met de schepping.

Dit is een ingekorte versie van de inleiding door Anne van den Berg, consulent maatschappelijke activering bij HSMT (Herv. St. Maatschappelijke Toerusting), secretaris van stuurgroep Kerk in Kleurrijk Den Haag. Beide inleidingen werden gehouden op de Dialoogbijeenkomst Moslims en Christenen, met als thema "Zorgen voor Gods Schepping" (Houtrustkerk te Den Haag, 6 oktober 2002)

De Turkse Islamitische religieuze stichting

gesprek met *Nedin Özkal*,
vice-president van de Stichting Diyanet-Vakfi,

Het was een hele zoektocht om een parkplaats te vinden voor mijn auto, eenmaal aangekomen aan de kantoor en het cultureel ontmoetingscentrum van de 'Belçika Türk Islam Diyanet Vakfi', op de drukke Haachtse Steenweg, 67 te Brussel. Het centrum ligt in een wijk van een grote concentratie van inwijking van Turkse moslims, in het grensgebied van Schaarbeek en Sint-Joost-ten-Noode, dichtbij de aansluiting op de drukke Koningsstraat in hartje Brusselse agglomeratie.

Acht jaar geleden was de Diyanet Vakfi van de andere kant van Brussel, toen gelegen aan de Generaal Jacqueslaan, naar hier verhuisd. Zes maand geleden had men hier een bijkomend pand kunnen verwerven, zodat de nummers nu 63-65-67 in één adem vernoemd worden. Op 28 september laatst leden werd onder grote Brusselse belangstelling en Turkse moslims en genodigden uit geheel België dan het Centrum als 'Cultureel en Educatief Centrum van de Turkse Islamitische Religieuze Stichting' ingehuldigd. Een foto van die inhuldiging, die ik toen nam, vertelt het verhaal van wie er o.m. aanwezig waren aan genodigde hoge gasten. In het midden herkent men de President van de Turkse Islamitische Religieuze Stichting in België, de Heer Amrullah Aksari. Links van hem Mevrouw Grauls, minister voor Vlaamse Cultuuraangelegenheden in Brussel, met links van haar de Turkse Minister voor Justitie en Eredienst, en rechts van de president, de minister en presidente van de Franstalige Cultuurgemeenschap, Mevrouw Oncelinx. Tussen Mevrouw Oncelinx en president Aksari herkent men de Heer Nedin Özkal, Vice-president van de stichting, en raadgevend lid voor religieuze en sociale zaken op de Turkse Ambassade te Brussel. Samen knippen ze symbolisch het lint door bij de opening, van het centrum, dat een plaats van culturele en godsdienstige ontmoeting wil worden tussen de ruim dertig

duizend moslims van Turkse oorsprong die in deze wijken wonen en de Brusselse bevolking in deze wijken en de Belgische bevolking in het algemeen.

Het is Ramadan als dit gesprek plaats heeft. Zoals gewoonlijk bij moslim ontmoetingen in die periode ontbreekt dan het normale ontvangstritueel want de bar in de onthaalhal is gesloten. Toch wordt ik vriendelijk ontvangen door de Franstalige verantwoordelijke van het educatief programma van het Centrum, Coskun Beyasgul. Bij zijn aankomst ontvangt de Heer Özkal mij in het statige bureau van de Heer Emrullah Aksari. De statigheid doet me even stil worden zodat ik aarzel om te vragen of ik mijn band-opnemer kan instellen en me dan maar instel op het intenser nemen van notities over ons gesprek. De inleiding op het gesprek ontdooit onmiddellijk ons contact en we leggen uit welk de doelstelling is van Begrip bij het overhandigen van enkele presentemplaren van

het tijdschrift en de bedoeling van mijn bezoek in het kader van dit nummer. Hij vraagt onmiddellijk hoe de *Diyanet Vakfi* zich op het tijdschrift kan abonneren en draagt zijn medewerker op het te regelen zodat het in de bibliotheek van het Centrum ter beschikking kan komen. Dat was onmiddellijk begrip voor Begrip. Zij verwonderden zich als Brusselse Turken dat het tijdschrift niet tweetalig was. Dan is het tijdschrift van El Kalima, het katholiek centrum voor christelijk-islamitische dialoog in de Zuidstraat, best aangewezen, leg ik uit. Het was een dialoog over 'de Dialoog'.

Wie is de Turkse Islamitische Religieuze Stichting in België ?

De Turkse Islamitische Religieuze Stichting in België werd in 1982 opgericht. Ik merkte op verbaasd te zijn dat dat ook het jaar van oprichting was in Nederland. Dat is inderdaad gelijktijdig gebeurd, zei hij. De doelstelling van de stichting is de religieuze begeleiding te geven aan moslims van Turkse origine in België. De *Diyanet Vakfi* vertegenwoordigt, zo zegt Nedin Özkal een wat hij noemt 'zuivere visie van de islam, ontdaan van elke politieke invloed'. Die visie kadert, zo verklaart hij, in de democratische Turkse lekenstaat waarin politiek en godsdienst gescheiden zijn.

Is de begeleiding van de Turkse moskeeverenigingen één van de hoofddoelstellingen ?

Ja, beaamt de Heer Özkal. Hij preciseert dat er op dit ogenblik door hen als koepel 62 moskeeverenigingen beheerd worden, waarvan 61 moskeeën hebben en er één een *mesdjed* is, een gebedsplaats dus. Deze *mesdjed* is gelegen in de wijk Kolderbos in Genk, waar ik, de interviewer, pas-toor ben. 29 van de moskeeën zijn in Vlaanderen gelegen, 4 in Brussel, de andere in Wallonië. Tot hier toe gebeurt het aldus dat het de concrete plaatselijke gelovi-

gen zijn die die moskeeverenigingen oprichten, moskeeën inrichten, gebouwen huren of kopen of een nieuwbouw bekostigen. Zij geven dan hun moskeeën in beheer van de *Diyanet*, die hen begeleidt en ook, tot hier toe, de imams uit Turkije aanstelt en naar België laat komen voor telkens een afgesproken duur. Vroeger voor 6 jaar, nu voor 4 jaar of volgens afspraak met de getroffen imam, plaatselijke moskeevereniging en Belgische instanties. Er zijn op dit ogenblik 60 imams via hun stichting in dienst. Na hun jaren in België keren deze imams naar Turkije terug en nemen andere alhier weer hun plaats in. Een voorbeeld van ondersteuning was de brief die voor zowel moskeeën bij het vrijdaggebed, als islam-leerkrachten, door de *Diyanet* zelf werd uitgegeven naar aanleiding van 11 september. Daarnaast geeft de *Diyanet* ook begeleiding en ondersteuning aan de islamleerkrachten van Turkse oorsprong in de vorm van documentatie en o.m. lessenpakketten.

Het pas ingerichte nieuwe Centrum voor Cultuur en Educatie geeft bijkomende kansen aan de Turkse islamitische religieuze stichting, zegt de Heer Özkal. Hier kunnen nu beter diensten aangeboden worden. Zowel voor de imams als de *hoca's* (Turkse islamleerkrachten), staat nu een bibliotheek en documentatie ter beschikking en worden voor hen en voor alle moslims in het Brusselse en uit geheel België, allerlei vorming en andere mogelijkheden aangeboden. Zo is er een aanbod van godsdienstlessen, kansen voor reisuittappen om België beter te leren kennen, culturele manifestaties en folkloristische activiteiten, liefdadigheidsacties, informatica cursussen, lessen Nederlands en lessen Frans evenzeer als lessen Turks en zo meer. Er zijn op dit ogenblik in totaal een 320 cursisten die gebruik maken van de diensten van het Centrum.

De tolk bij ons gesprek, de Heer Coskun Beyasgul, is de verantwoordelijke voor dit educatief programma.

Welk is de relatie van de Stichting met de Executieve van de Moslims van België ?

Op dit ogenblik hebben de Executieve en de Turkse islamitische religieuze stichting wel contacten met elkaar via personen die in de Executieve werkzaam zijn, maar is er geen organisatorische band. De terreinen waar wij begeleiding doen zoals de Turkse imams, het beheer van de moskeeën en de islamleerkrachten zijn de terreinen waarop we de relaties met elkaar nog niet hebben afgesproken en afgebakend. De precieze weg die wij daaromtrent moeten gaan is zowel van de kant van de Executieve als van onze kant als stichting nog onzeker en nog niet duidelijk. Zo is in het Departement van Onderwijs van de Executieve wel een Turkse moslima, Aysel Bayraktar, werkzaam, en is een Turkse contactpersoon op het Departement Eredienst van de moskeeën werkzaam, maar dit zijn telkens persoonlijke contacten, want de weg omtrent een mogelijke samenwerking is nog niet uitgezet.

Hoe ziet U in de toekomst uw relaties met de Belgische Staat, de Kerken en de Executieve ?

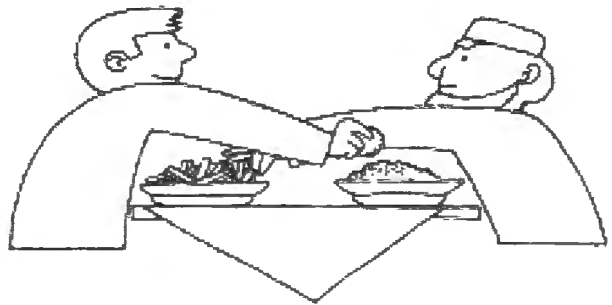
Als we vernemen dat de criminaliteit onder Turkse jongeren die de moskeeën bezoeken, volgens de cijfers van de Belgische politie, het laagst is onder de jongerengroepen in België is dat volgens ons een teken dat er goed gewerkt wordt om waarden van respect en wederzijdse aanvaarding via de moskeeën over te dragen. Dat bemoedigt en geeft hoop.

Wij zijn ook hoopvol gestemd over de relaties met de Kerken en met de Executieve. Wij willen in wederzijds respect en be-

grip onze relaties met de Kerken en de groeperingen en organisaties in deze maatschappij in de toekomst verder trachten op te bouwen. Binnen het Belgische samenlevingsmodel willen wij de grondwet en de wetten van het Belgische volk erkennen en ons als Turkse moslimgemeenschappen also integreren in dit samenlevingsmodel door er samen met allen te werken aan een rechtvaardiger maatschappij. Met een woord van dank en een zegenwens voor de Ramadandag, neem ik afscheid. Bij het buitenkomen valt het me opeens op hoeveel er 'Turks' is in de omgeving met Turkse winkels, theehuizen, döner- en kebabzaken, reisbureaus, de kleding van de vrouwen en de spelende kinderen, naast de Frans- en Nederlandstalige zaken, cafés, eethuizen, een katholieke school en een kerk Samenlevingen groeien geruisloos: in Brussel en in andere concentratieplaatsen waar christenen en moslims samenwerken en samen leven, beginnen ongemerkt, stilaan maar zeker, zij het met verschillende spij斯卡arten, de mensen aan te zitten aan één tafel van broederlijk en zusterlijk samenleven.

Simon Lambregs, interviewer, met Coskun Beyasgul, als tolk Turks-Frans

aan dezelfde tafel:.....frites en couscous

Vereniging voor Ontwikkeling en Emancipatie van Moslims: V.O.E.M.

Simon Lambregs, interviewer en verslaggever.

Ik ben een reiziger. De kring is rond.

'Ik ben een reiziger', zei Yussuf Souzi, 'ik ben als moslim overal thuis'. Dat zei hij, als voorzitter in zijn inleidend woord, die avond op de uitreiking van de Emancipatieprijs van V.O.E.M., de Vereniging voor Ontwikkeling en Emancipatie van Moslims. De plaats waar hij dat zei was een plaats met geschiedenis voor christenen en moslims: de uitreiking gebeurde namelijk in het Vlaams Cultureel Centrum van de voormalige Landcommanderij van de Duitse Orde te Aldenbiezen, in de stad Bilzen, in Belgisch Limburg.

Burgemeester Johan Sauwens van de stad Bilzen had in zijn welkomwoord die geschiedenis van de plaats bij de aanwezigen in herinnering gebracht. Hij vertelde hoe achthonderd jaar geleden bij het beleg van Akko tijdens de Kruistochten die orde begon, en hoe de Landcommanderij van Aldenbiezen eens het administratief centrum was van 12 commanderijen tussen Rijn en Schelde. De kring is terug rond, zei de burgemeester. Toen trokken christenen naar ginds, nu zijn moslims hier gekomen. Toen zocht men geschillen met wapens te beslechten, nu is begrip voor elkaars culturen en godsdiensten voorwaarde om met elkaar samen te kunnen leven. Men kan alleen maar iets opbouwen met respect voor ieders eigenheid. Gemeenschappelijk hebben wij daarbij met alle godsdiensten dat wij mensen willen samen brengen, samen God willen dienen, en een gemeenschap willen

opbouwen in dienst van God. Mouloud Kalaaï, geneesheer in Bilzen, had in zijn inleiding de V.O.E.M. kort voorgesteld. De V.O.E.M. richtte onlangs ook in Limburg een afdeling op. Deze prijsuitreiking is de eerste gelegenheid om zich als afdeling te tonen. Het is een vereniging waar men geen Marokkaan, Turk of Vlaming is maar waar men 'moslims als identiteit' erkent. Tariq Guy Meynen lichtte dan toe dat de V.O.E.M.-afdeling voor zijn denk-samenkomsten een thuis zou vinden in de lokalen van het Islamitisch Dialoog en Informatie-Centrum op de Thonissenlaan in Hasselt. De imam van de Marokkaanse moskee van Bilzen had in dezelfde geest als Mouloud Kalaaï die identiteit onderlijnd met het reciteren van de bekende zin uit soera 49, namelijk vers 49:13, het koranvers van de gezegende ontdekking: *O Mensheid, Wij hebben jullie geschapen uit een man en een vrouw en Wij hebben jullie tot volkeren en stammen gemaakt opdat jullie elkaar zouden kennen. De voortreffelijkste van jullie is bij God de godvrezendste. God is wetend en welingelicht.*

De doelstellingen en werking van V.O.E.M.

Elk van deze uitspraken typeert V.O.E.M.. Yussuf Souzi zei uitdrukkelijk dat de vereniging de moslims wil helpen de weg vinden vooreerst binnen de moslimgemeenschap zelf en met moslims in gesprek onderling, en op de tweede plaats in aanspraak met andersgelovigen. Men hoeft met

alles niet akkoord te gaan om toch van elkaar te houden. Daarom is de V.O.E.M. reeds op zoveel plaatsen in Vlaanderen. We willen als vereniging moslims overkoepelelen die zich in groepen verenigd hebben om over de ontwikkeling en de emancipatie van moslims samen na te denken en er aan te werken in eigen midden. Met ontwikkeling bedoelen wij de kansen tot vorming tot zelfvinding en tot integratie krijgen. En met integratie bedoelen wij dat bijvoorbeeld jongeren zich moeten integreren tot en met inbegrip van 'het Vlaams gevoelen', waarvan sommigen Vlamingen denken dat Vlamingen die al generaties Vlamingen zijn dat alleen maar kunnen hebben.

Met emancipatie bedoelen wij dat binnen onze vereniging elke mens en elke moslim in het bijzonder zo moet bevrijd worden uit zijn minderwaardigheidsgevoelen en denken dat hij of zij in vrijheid zijn of haar plaats in de maatschappij naast elke andere mens kan innemen. Dat moet elke moslim zelf doen en daartoe moeten wij als moslims elkaar steunen. Maar anderzijds moet elke mens, en ook de moslim dus, daartoe kansen krijgen om te gebruiken en daarvoor zijn dan ook beleidsmensen nodig. Ooit hoorde ik een imam zeggen in zijn preek dat de opvoeding van een kind twintig jaar voor zijn geboorte begint, bij de geboorte van zijn vader en moeder. In zulk opvoedingsproject willen wij samen met elkaar stappen en waar nodig hulp inroepen.

Een dubbele prijs voor Emancipatie.

Vandaar, zo verklaarde Yussuf Souzi, vandaag voor de vijfde keer de uitreiking van onze emancipatieprijs. Geheel in de lijn van

onze twee pistes dat emancipatie van twee kanten moet komen - van binnen de moslimgemeenschap zelf en van buiten uit door kansen en ondersteuning te geven - reiken wij gewoonlijk en ook dus vandaag twee prijzen uit. De ene prijs is voor een moslim, de andere is voor een Vlaming.

Volgende prijzen werden reeds tot hiertoe uitgereikt: 1997, aan het Centrum voor Buitenlandse Werknemers in Antwerpen; in 1998 aan de Unie van Turkse Verenigingen in Antwerpen en aan Professor Van der Ley voor zijn oprichting van het Centrum voor de Islam in Europa aan de Rijksuniversiteit van Gent; in 1999, aan het Kerkwerk Multicultureel Samenleven te Brussel en aan minister Bert Anciaux; in 2000 aan Aysel Bayraktar, die als vrije vrouw haar mannetje staat in de Executieve te Brussel en aan de burgemeester van Antwerpen; in 2001 werd een CD uitgebracht en geen prijs uitgereikt.

Mensen geven een gezicht aan ontwikkeling en emancipatie van moslims

De uitreiking van de prijs 2002 werd bijzonder ingeleid met uitvoerige uitleg. Uitgereikt wordt hij aan de vertegenwoordiger van het Lokaal Integratie Steunpunt te Lier en bijzonder hun basisteam Erik, Ayun, Fariida, Didier en Alida. Zij zijn er samen voortdurend als mensen tussen en voor de mensen in Lier en voeren hun werking op drie vlakken: zij werken aan de toegankelijkheid van iedereen tot de maatschappelijke voorzieningen, bevorderen de emancipatie van de allochtonen zelf, en voeren strijd tegen het racisme. Ooit ontvingen ze in Lier voor hun werking 'De prijs van on-

bekwaamheid' vanwege het Vlaams Blok. Vandaag krijgen zij de emancipatieprijs. Die prijs delen zijn met een jonge doctores, de jonge 28 jarige van Marokkaanse afkomst, Latifa Ben Messaoud. Zij is arts in de zuidelijke sociale woonwijken Kolderbos-Langerlo en Sledderlo van de stad Genk in de gemeenschapspraktijk van de 'Geneeskunde voor het volk' te Kolderbos. Zij studeerde aan het Limburgs Universitair Centrum te Diepenbeek en aan de Vrije Universiteit Brussel. In haar dokterspraktijk heeft zij zelfs meer autochtonen dan allochtonen als patiënten, zei ze in haar dankwoord en in interviews. Zij dankte in haar dankwoord haar ouders die haar de kans hadden gegeven om te studeren, en zij dankte God dat die haar geholpen had haar studies te voltooien. Latifa haalde ook voordien dit jaar reeds het programma 'Koppen' op de VRT-televisie. Zij draagt sinds 7 jaar, toen ze aan de Brusselse Universiteit kwam, samen met nog een tiental andere meisjes een hoofddoek. Haar moeder draagt ook een hoofddoek en haar zussen niet. De ouders vreesden dat ze daarvoor in moeilijkheden zou raken om werk te vinden. Toen ze inderdaad ooit solliciteerde bij een dokter kreeg ze als antwoord: 'doe die hoofddoek af en ge kunt meteen beginnen'. Toch heeft ze haar weg gemaakt. De Genkse Latifa is ongetwijfeld een voorbeeld en een bemoediging voor andere meisjes. Die vragen haar soms hoe ze dat heeft mogen doen van haar ouders. Die vonden het belangrijk dat ze kon studeren. Andere ouders vinden het studeren, zeker van hun dochters, dikwijls niet zo belangrijk. Velen zijn al blij als hun kinderen aan

werk geraken. Daar bovenop komen dikwijls nog problemen in de school zelf, waardoor kinderen niet kunnen doorstoten in hun studies en in het beroepsonderwijs terecht komen.

De prijs werd haar uitgereikt door Mevrouw Greet Strijkers van het Provinciaal Integratie Centrum van Limburg te Hasselt, die haar de prijs overhandigde in naam van de Gouverneur van de Koning voor Limburg, Mevrouw Hilde Bertrand. Die benadrukte in de voorgelezen boodschap het belang voor de moslims om te participeren in het maatschappelijk leven met behoud van hun eigen cultuur. Zij prees de V.O.E.M. als één van de 14 landelijke koepelverenigingen van moslims die op socio-cultureel gebied vanuit hun moslimidentiteit hun bijdrage leveren in de Belgische maatschappij. Zo versterken en verruimen zij het middenveld tussen de gewone burgers en de beleidsmensen. Zo openen zij deuren naar middens die anders culturele of godsdienstige getto's zouden kunnen worden.

Latifa Ben Messaoud, een beeld van het nieuwe moslim middenveld

Bij de receptie nadien beloofde ik Latifa haar in mijn wijk eens te komen opzoeken om wat bij te praten over deze prijs, haar aanwezigheid en inzet als dokter in ons midden. Met Yussuf, 'de reiziger die overal thuis is', probeerde ik afspraak te maken om nog verder door te praten over het middenveld dat zij als V.O.E.M. op dit ogenblik mee opbouwen. En ik zei hem en anderen bij het receptiedrankje: 'toch eigenaardig in België en Vlaanderen: op het ogenblik dat

men het katholieke middenveld afbouwt en van overheidswegen overall belemmert en zelfs elke kerkbetrokken dialoog uit de weg gaat, bouwt men het middenveld met de moslims op. 'Het is niet goed uw middenveld te laten afbouwen,' zei Yussuf en samen met hem gelijkaardige stemmen van Moulloud Kaalai en aanwezige gasten, o.m. van de koepelvereniging van de Turkse Unie. 'Blijf aan dat middenveld werken, samen met ons. Want misschien is het goed het samen te blijven doen, elk vanuit onze eigen godsdienstige motivaties'...

Met de foto van het gezicht van Latifa Ben Messaoud geef ik daarom bij dezen een gezicht aan de zich emanciperende jonge

moslims en dit zich opbouwende islamitische middenveld in België, dat de V.O.E.M. mee bevorderen wil. Inderdaad, laten we dit samen doen, denk ik bij het uitschrijven van deze kennismaking op die historische plaats van Aldenbiezen. Anders blijft de kring niet rond, en wordt hij weer verbroken.

Katholieke Universiteit Leuven en de Executieve

S. Lambregts

Aan de Katholieke Universiteit Leuven vond van 12 tot 14 september 2002 het colloquium plaats 'Relatieopbouw Christenen – Moslims'. Het was het eerste gemeenschappelijk initiatief van de Faculteit Godgeleerdheid van de Leuvense universiteit en de Executieve van de Moslims van België, hoofd van de islamitische eredienst in België en als hoofdkoepel officiële gesprekspartner van de islam met de overheid, in samenwerking met de werkgroep 'Relatieopbouw Moslims-Christenen' van het 'Kerkwerk Multicultureel Samenleven' en Pax Christi Vlaanderen. In wat volgt brengen we enkele hoofdgedachten uit een aantal referaten en een verslag over de 'werkwinkels' van dit colloquium

In zijn inleiding wees dr. B. Broeckaert (Leuven) er op dat dit colloquium niet in de eerste plaats de interreligieuze dialoog tussen het christendom en de islam wilde uitwerken of theoretische beschouwingen ontwikkelen over dialoog en samenleven. De bedoeling was: elkaar te ontmoeten en op een positieve manier het effectieve samenleven te belichten. Het wilde een multidisciplinair colloquium zijn, met stemmen uit de theologische, antropologische, historische, pedagogische, sociologische, juridische hoek. Maar het was ook internationaal, met medewerking van vooraanstaande intellectuelen, van islamitische en christelijke instellingen en organisaties. Het richtte zich tot een breed publiek dat betrokken is bij de ontmoeting tussen christenen en moslims. Naast fundamentele uiteenzettingen waren er daarom mededelingen, workshops met getuigenissen over de concrete ontmoeting en samenwerking, en er was ruimte voor koranrecitatie, islamitisch en christelijk gebed en muziek. Hassan Bouhoute (namens de Executieve) en

prof. dr. F. Hamada (Rabat) bevestigden de optie van dit colloquium: de noodzaak en waarde van de wederzijdse verstandhouding tussen moslims en christenen, op basis van wat zij gemeenschappelijk hebben, en met eerbied voor de verschillen.

Referaten

Professor dr. E. Platti belichtte *het belang van de relatieopbouw tussen christenen en moslims*. De gebeurtenissen van 11 september 2001 zowel als de gedachte dat weldra misschien een nieuwe Golfoorlog ons te wachten staat, maken het allesbehalve evident dat moslims en christenen ijveren voor relatieopbouw. De bewijslast wordt meestal bij hen gelegd die vinden dat christen- en moslimgelovigen misschien toch vreedzaam met elkaar kunnen omgaan. Dat godsdiensten zouden kunnen bijdragen aan een vreedzame toekomst voor ons land en voor de wereld, krijgt dikwijls een meewarige grijnslach. Wij kunnen deze houding niet delen. We leven in een sfeer van wantrouwen, van confrontatie en strijd tegen hét terrorisme.

Maar daarnaast zijn er twee andere onmiskenbare realiteiten: het echte religieuze pluralisme en de interesse van godsdiensten om bij te dragen tot het oplossen van confrontaties in een globaliserende wereld. Soms trekken we gezamenlijk op, meestal doen we het alleen. Maar God nodigt alle mensen samen uit tot vroomheid en tot het wedijveren met elkaar in de inzet voor het goede. De God van barmhartigheid daagt ons uit zijn barmhartigheid na te volgen, onszelf te overtreffen en zo de weg te openen naar de menselijkheid waartoe wij geroepen zijn.

Professor dr. J. Leman (K.U. Leuven) sprak over *het dringend karakter van de dialoog en de gemeenschappelijke inzet*. Dialoog tussen christenen en moslims is tegenwoordig niet enkel wenselijk, maar noodzakelijk. Het gaat om (wereld) vrede, barmhartigheid en verdraagzaamheid. Wat in de multiculturele samenleving van West-Europa gebeurt zal niet zonder betekenis blijven; het zal de wijze bepalen waarop islamitische samenlevingen het multiculturalisme inschatten. Daarom moeten islamitische en christelijke filosofen en theologen, islamologen en historici zich opstellen als waarachtige intellectuelen: zonder ideologische of ethnocentrische ballast een denkkader en standpunten ontwikkelen, en – wanneer een consensus tot stand komt – deze gedachten uitdragen naar een ruimer publiek. Dit kan terzelfder tijd leiden tot een verdieping van ieders eigen religieuze erfenis. We kunnen daarbij niet blind blijven voor

de strijd die sommigen voeren tegen ondemocratische stromingen van extreem rechts en van religieus-politiek integritisme. Deze mensen verdienen steun, niet enkel vanuit hun eigen kring, maar ook van buiten hun gemeenschap of hun geloof. Dit is onze gemeenschappelijke *ji-had*, de strijd van christenen én moslims. Deze inspanning zal ooit vruchten dragen, of tenminste helpen een aantal hindernissen op te ruimen voor het politiek debat over democratisering en politieke gelijkheid. Niet twee, maar alle drie de Abrahamitische godsdiensten moeten samenwerken om vandaag wereldvrede tot stand te brengen.

Professor dr. A. Guessoum (Algiers) ontwikkelde een *theologie van de dialoog*. De huidige cultuur wordt gekenmerkt wordt door een crisis van de spiritualiteit, grondige desacralisatie, interreligieuze conflicten en spanningen tussen klassen, rassen en culturen. Christenen en moslims zijn opgeroepen om daaraan iets te doen: in dialoog en samenwerking (in plaats van confrontatie) en vooral vanuit het geloof in God die voert tot een verzoening tussen alle mensen. Het geloof in God is een weg om identiteit te vinden. Tegenover de verzwakking van de godsdienst en de waardenbeleving moet de godsdienst beseffen dat het zijn taak blijft aan de mens zijn ware identiteit te geven. In de zware spirituele crisis van onze dagen moeten christenen en moslims zich samen inspannen: tegenover de pogingen om mens en samenleving van hun diepste wezen te verwijderen op zoek

gaan naar voedsel voor de ziel; de spirituele waarden herstellen van vrede, liefde, rechten van de mens, verdraagzaamheid.

De beide religieuze gemeenschappen – de moslims en de christenen – moeten zich bevrijden van vooroordelen en mythen over elkaar, om te komen tot wederzijdse kennismaking, begrip en ontmoeting, en tot een duurzame samenwerking, in een klimaat van eenheid en vertrouwen. Samen kunnen zij zich bezinnen over het religieus geweld en ingaan tegen het nihilisme; zij moeten ook het atheïsme trachten te begrijpen en ermee dialogeren, want ook het atheïsme heeft nagedacht over de vermelde kwesties.

De verzoening onder alle mensen zou moeten leiden tot een betere, geloviger wereld, vervuld van begrip, respect, vriendschap. Er is méér nodig dan klinkende verklaringen: er is nood aan weloverwogen actie. Er zijn genoeg hindernissen onderweg, en de weg is lang. We moeten onze actie ondernemen met de inzet van allen en met de hulp van God. God is groot. En van deze grote God verwachten wij vrede voor het hart en vrede voor de samenleving.

Professor dr. C. Geffré (Parijs) ontvouwde de *theologische basis van het samenleven tussen moslims en christenen*. Spreken over dialoog en ontmoetingen organiseren volstaat niet. Er is nood aan de dialoog van het dagelijks leven: de vreugde en de last van het leven delen. Het tweede Vaticaanse Concilie heeft met de constitutie *Lumen Gentium* (1964) en de Verklaring *Nostra Aetate* (1965) de katholieken ge-

holpen om te zoeken naar eerbied voor de ander binnen de verscheidenheid. Moslims en christenen dienen een gemeenschappelijke zaak: die van God en van de mens.

Tegenover de uitdaging van de mondialisering past een speciale solidariteit tussen christenen en moslims. De globalisering heeft voor miljoenen mensen vooruitgang meegebracht, maar zij is ook de motor geworden van het imperialisme, van de macht, en zij heeft geleid tot een onrechtvaardige verdeling, tot consumptiedrang en hedonisme. Daartegenover staan de religieuze en morele waarden. Christendom en islam kunnen samen opkomen

- voor respect voor God, tegenover het ongelooft

- voor eerbied voor de mens, voor zijn leven en zijn waardigheid; de mens is Gods plaatsvervanger ('lieutenant') in de wereld

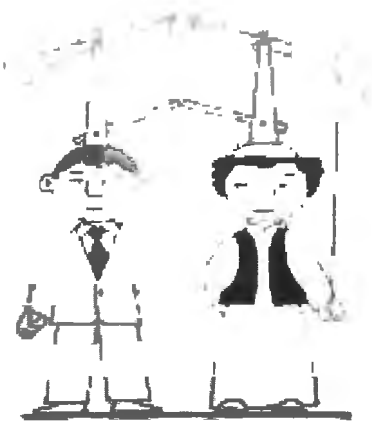
- voor rechtvaardigheid: voor het goede ten bate van mens en wereld, over de dood heen, tegen diverse aliënaties (van onrecht, onvrijheid, consumptie en hedonisme)

- voor behoud van de schepping: respect voor de fundamentele wetten van de natuur als voorwaarde voor het overleven van de menselijke soort en van zijn omgeving, in een soort 'ont-heersing' (*dé-maîtrise*), in contrast met de demiurgische bekoring van de moderne mens. God rustte op de zevende dag: een beleving van gratuititeit en stilte.

Professor dr. M. Aydin (Izmir) hield een inspirerende bezinning over *Building bridges for co-existence*. Een brug is een

goede metafoor voor een conversatie, een rationale communicatie en een open dialoog. Dit beeld suggereert de reële mogelijkheden voor vreedzaam samenleven; het toont ook de beperktheid ervan. Er zijn minstens twee oevers nodig waarop de brug kan rusten, in ons geval: twee religieuze gemeenschappen die een relatie willen leggen tussen elkaar.

building bridges...

Om een dergelijke brug te bouwen moeten we goed de grond kennen op de oever, ook de materialen en de bouwtechnieken. Bij dialoog moet de ondergrond vrijgemaakt worden van destructieve vooroordelen, ongefundeerde veralgemeningen en onjuiste voorstellingen over de ander. Het leggen van de brug zelf, is als het naar elkaar toereiken van twee handen, waarbij niet enkel een geest van wetenschap en rationaliteit nodig is, maar tevens een hoge mate van morele verantwoordelijkheid.

De brug van de interreligieuze ontmoeting berust op de erkenning van verschillen én van minstens een aantal gemeenschappelijke waarden en strevingen. Nog meer dan de politiek kan de theologie hier een rol spelen. Zowel het christendom als de islam beschikken hiertoe over genoeg (soms nog onontgonnen) bronnen ter motivatie en verantwoording van een dergelijk project. We staan voor de opgave om wegen aan te leggen waarlangs dit alles naar het veld van het concrete leven gevoerd kan worden, vanuit geleefde ervaring en via opvoeding, politiek en andere middelen.

Vicaris L. Vermeir (Relatieopbouw Moslims – Christenen) stond stil bij de *relatieopbouw tussen christenen en moslims op het terrein*. Hij focuste niet zozeer op de interreligieuze dialoog als wel op de concrete relaties in het volle leven, het effectieve engagement voor het geloof en voor de wereld, het behoren tot dezelfde samenleving en de inspanningen van de beide religieuze gemeenschappen om elkaar te leren kennen en van daar uit elkaar beter te kunnen begrijpen en ontmoeten. Op dit niveau is de communicatie minder theoretisch en meer existentieel; zij behoort meer tot het *ethos* dan tot de *logos*. Iedereen wordt uitgenodigd zich erin te wagen. Bij een dergelijke ontmoeting is de fundamentele deugd: de gastvrijheid; zij zal de 'spiritualiteit van de dialoog' inspireren; zij zal er ook toe motiveren.

Dit alles is tot uiting gekomen bij de voorbereiding en de uitvoering van dit

colloquium: moslims en christenen hebben bewust willen werken als partners. Zo gezien is dit colloquium de vrucht van het reeds bestaande samenleven én geeft het dynamiek aan het samenleven in de toekomst, in harmonie en vrede.

De workshops

Naast de fundamentele reflectie was er ook aandacht voor de praktijk aan de basis. De deelnemers kwamen viermaal samen voor een workshop. Mensen die concreet actief zijn in de samenwerking en de dialoog tussen moslims en christenen kwamen hun activiteiten voorstellen en traden in gesprek met de deelnemers. Er was keuze uit een brede waaier aan thema's: de werkgroepen interreligieuze dialoog van Limburg en van Antwerpen, de lokale contacten in Heusden-Zolder, Genk (Abrahamhuis), Brussel en Gent, het samenwerken aan vrede en mensenrechten (met Pax Christi), multicultureel verplegen in de thuiszorg of in het ziekenhuis, gelukwensen bij het einde van de ramadan, werking met vrouwen, de vraag naar islamonderricht in katholieke lagere scholen, de tewerkstelling van allochtone leerkrachten in het katholiek basisonderwijs, multireligieuze vieringen. Didier Vanderslycke (Kerkwerk Multicultureel Samenleven) en Lode Vermeir formuleerden de krachtlijnen die in deze werkwinkels naar voor kwamen. We vermelden enkele daarvan.

Heel wat initiatieven van dialoog en samenwerking tussen christenen en moslims zijn ontstaan uit een concrete, positieve aanleiding. Het is goed die positie-

ve aanzetten te bewaren en altijd weer uit te kijken naar nieuwe dergelijke kansen. Duidelijkheid inzake doelstellingen is waardevol en scheidt een band van vertrouwen.

In de relatieopbouw tussen moslims en christenen moet men beseffen dat veel woorden en begrippen historisch beladen en gekleurd zijn. Het is nodig woorden over godsdienst en wat daarmee samenhangt ook te bekijken door de ogen van de anders-gelovige.

Het vertellen over wat je (vanuit het verleden) dierbaar is, doet de afstand krimpen en de nabijheid groeien. Bij vele christenen en moslims zit de angst voor de andere godsdienst er diep in. Dit heeft niet enkel te maken met racisme en xenofobie, maar ook met de vraag of men in een multireligieuze context het eigen geloven nog zal kunnen doorgeven aan de volgende generatie.

Grote wereldfeiten én lokale gebeurtenissen, positieve zowel als negatieve, kunnen aanleiding zijn om de 'krachten van goede wil' uit diverse geloofsgemeenschappen te bundelen. Er is nood aan tijd, aan emotie én ratio, aan lef en durf, aan leiders die ook geestesgenoten en medestanders zijn, aan wederzijdse steun én bevraging, aan spreken én luisteren. Lokale initiatieven mogen geen façade zijn; zij bewaren best een band met het groter geheel; zij moeten zich laten kennen aan openbare besturen en erkenning vragen. Kleine kernen moeten voldoende kansen krijgen.

In heel wat werkwinkels is nagedacht over de manier waarop men verder kan

werken aan het vele positieve dat totnogtoe al gerealiseerd is.

En na het colloquium?

De voordrachthouders legden een principiële basis voor het gesprek en de samenwerking tussen de moslims en de christenen. In de werkwinkels bleek dat in het concrete leven al heel wat stappen zijn gezet en dat velen bereid zijn in dezelfde richting voort te werken.

Voorzitter Nordin Maloujahmoum van de Executieve van de Moslims in België bevestigde op de slotdag van het colloquium dat hij en de Executieve in de toekomst mee zouden bouwen aan goede relaties tussen christenen en moslims in België.

In zijn slotwoord verklaarde de decaan van de Leuvense Faculteit Godgeleerd-

heid, professor dr. M. Lamberigts, dat hij zijn faculteit in de toekomst (nog) meer aandacht zou laten schenken aan interreligieuze relaties en meer bepaald aan de islamitisch-christelijke verhoudingen. Vicaris Lode Vermeir merkte op dat, bij het einde van een colloquium als dit, de uitdrukking 'tot besluit' eigenlijk niet past. Veel beter zegt men: 'wordt vervolgd'. Dit komt neer op geloof in een opdracht die reeds een aanzet van verwezenlijking kent, in christelijke terminologie 'Rijk Gods' genoemd. Met Jezus kunnen we zeggen: "ziet gij het niet, het is al bezig, ja het is zelfs midden onder u." Voor na dit colloquium nemen we best de houding aan waartoe Jezus oproept: "zoek eerst het Rijk Gods en zijn gerechtigheid, dan zal al de rest u erbij gegeven worden."

De Executieve: Belgisch model van integratie Islam

Simon Lambregs

Toen België in 1830 onafhankelijk werd en in 1831 zijn grondwet opstelde droeg die nog steeds de sporen van de tijd van Habsburgers. Het verlichte absolutisme van Jozef II was gekenmerkt door belangrijke verdraagzaamheid van de staat. Die verdraagzaamheid moet overigens niet verward worden met een verdraagzaamheid van de bevolking. De erkenning van de Kerken door de staat en het model om de islam te integreren in de maatschappij stammen uit die tijd. Het is niet toevallig dat ook Oostenrijk en Spanje eenzelfde model hanteren: ook bij hen dienen Kerk en godsdienst erkend te worden. Wanneer zij willen erkend worden door de staat, dient door hen een officieel aangestelde en erkende gesprekspartner te worden aangeduid. Deze zal naar binnen en naar buiten met één stem spreken met de officiële instanties als het officiële orgaan van eredienst.

Deze staatserkenning, die wellicht velen nog feodaal voorkomt, en een vorm van staatsinmenging is in godsdienstaangelegenheden zoals het indertijd Koning-Koster Jozef II ook bedoelde, heeft een aantal voordelen voor de eenmaal erkende godsdienstgemeenschappen.

De geestelijke bedienaars en hun ambts-woning worden door staat of gemeenten betaald. De tekorten van de rekening van de Kerkfabrieken, niet van de Kerken zelf, worden door de gemeenten bijgepast.

Bij het bouwen of herstellen van de gebouwen is staatssteun mogelijk. Ook

het godsdienstonderricht in de scholen wordt wat de leerkrachten betreft door de staat betaald zodra ze door de erkende godsdienst zijn aangesteld. Hetzelfde geldt voor aalmoezeniers of consulenten in ziekenhuizen, het leger en het gevangeniswezen. In ruil daarvoor worden alle rekeningen van de Kerkfabriek, dat is de vereniging die het tijdelijke en het patrimonium van een kerkgebouw beheert, door gemeente, provincie en staat gecontroleerd en zijn ze openbaar. Deze steunende tussenkomsten van de staat golden en gelden tevens als compensatie voor de R.K. kerk voor de bezittingen en de goederen, die tijdens de Franse Revolutie waren aangeslagen, en die ze niet meer terug krijgt.

Het Belgische model om de cultuurgemeenschappen zo te organiseren, dat ieder op zijn wijze tot zijn rechten kan komen, volgt het Habsburgse voorbeeld. Dit wordt nu ook toegepast op de integratie van de islam, waar het zijn cultureel-islamitische organisaties aangaat. Men zegt wel soms met humor dat in België wellicht de Koning de enige Belg is, dat alle anderen zich Walen, Vlamingen, Brusselaars en Duitstaligen noemen, en dat nu zelfs Marokkanen en in mindere mate de Turken, die een groter nationaliteitsgevoelen hebben dan de Marokkanen wegens het verschil van beider geschiedenis, hun identiteit beginnen te bepalen als moslims. Is zelfs dat niet Habsburgs als men bedenkt dat de islamitische Bosniërs, ook Habsburgers, zich in hun identiteit moslims

noemen zodat het er nu een nationaliteit is?

In die voor- en nadelen van dit model deelt nu ook de islam in België, sinds de islamieten in 1998 naar Belgisch model een officieel orgaan als gesprekspartner met de Belgische overheid verkozen: de Executieve van de moslims is het overkoepelend orgaan dat de stem wil zijn van alle moslims van België. Reeds sinds 19 juli 1974, na een bezoek van de koning van Saoedi-Arabië, was de islam in België officieel erkend als godsdienst. De lange weg naar het gevraagde model om een gesprekspartner voor de eredienst te hebben werd door ons in vorige nummers van *Begrip* beschreven. Nu is het de niet altijd gemakkelijke taak van de Executieve om zichzelf zowel voor de moslimgemeenschap zelf als voor de Belgische samenleving waar te maken. Dat dit niet altijd even gemakkelijk verloopt blijkt uit het artikel over de E.M.B (Executieve moslims in België). Het ontbrekende platform in Nederland voor de islam, waarvan sprake is in het themanummer van *Begrip* over de islamkoepels van februari/maart 2002 door Nico Landman, bestaat dus wel in België met de E.M.B.

En toch vele koepelorganisaties

En toch zijn er in België nog vele islamitische koepelorganisaties voor zowel het strikt religieuze aspect als het gemengde religieus-cultureel aspect. Vele islamitische verenigingen dragen trouwens de naam cultureel in zich, enerzijds om de goede reden dat cultuur in België gesubsidiëerd wordt volgens activiteiten die zij

inrichten en anderzijds omdat bij hen cultuur en godsdienst sterk verbonden zijn. Godsdienstige activiteiten op zich worden daarentegen in het geheel niet gesubsidiëerd. Multiculturele activiteiten, waar bijvoorbeeld meerdere nationaliteiten of culturen aan deelnemen, zoals zelfs een *iftar*-avond waarop ook Belgen uitgenodigd zijn, krijgen dan weer sinds de zwarte verkiezingsdag van 1988, toen België ontwaakte na de eerste grote overwinning van het Vlaams Blok, wel een hoge subsidie. Ook het lokaal van een moskee, bestemd voor multiculturele activiteiten, geeft recht op een culturele toelage. Op deze manier wordt het islamitisch middenveld met professionele bijstand opgebouwd met staatssteun en ontstaan rond de moskeeverenigingen thans vele cultuur- en sportverenigingen, jeugd- en vrouwenactiviteiten enz. Christelijke Vlamingen hebben in de 20ste eeuw een zeer groot socio-cultureel middenveld ontwikkeld rondom de parochiekerk. Nu blijken de Vlaming wordende moslims, dit ook te doen rondom hun moskees. Vandaar het grote aantal groeperingen, federaties en koepels die in opbouw zijn.

We konden geen precies overzicht krijgen van alle bestaande louter religieuze koepels. Enerzijds wegens de Belgische consensusmodellen tussen Vlaanderen, Brussel, Wallonië en de Duitse Cultuurgemeenschap. Anderzijds is dit ook moeilijk wegens de grote verscheidenheid van federaties en koepels van de moslims zelf al naargelang denominatie, land van oorsprong en opvattingen. Wat wij hier beknopt aanwijzen, kan wellicht nog eens bij

een andere gelegenheid zo volledig mogelijk in kaart gebracht worden.

Een eerste poging daartoe met vooral focus op Gent, deed o.a. op 7 november 2002 onderzoekster Meyem Kanmaz van het Centrum voor Islam in Europa aan de Rijksuniversiteit Gent op een conferentie van Kerkwerk Multicultureel Samenleven te Hasselt. Haar bijdrage daaromtrent is ook te vinden op de website van het C.I.E.-Gent.

Contacten en integratie

Contacten leggen met de verschillende moslimkoepels is dikwijls op zoek gaan naar hun eigen bomen in een wildgegroeid bos. Er dient daarbij rekening te worden gehouden met enkele typisch Belgische gegevens.

Zo is er als bijkomende moeilijkheid voor contact het geleidelijk groeiend onderscheid van organisatie, denken en spreken van Vlaamse en Franssprekende moslims in België.

Er is ook de moeilijkheid van de taal. De culturele islamitische organisaties zijn gewoonlijk in handen van de tweede generatie, die in België is opgegroeid, die de streektaal spreekt en dus gemakkelijker te contacteren is. In de moskeeverenigingen daarentegen kennen de imams geen Nederlands maar de voorzitters, die gewoonlijk van de eerste generatie zijn, beheersen vrij goed maar toch beperkt het Nederlands. De meeste imams spreken zelf slechts of Turks of Arabisch en spreken zelfs voor hun eigen mensen geen Berber. Hetgeen de contacten met verenigingen, federaties en koepels niet altijd

vergemakkelijkt. De taal die deze koepels bezigen, is in België door zijn geschiedenis een bepalende barometer voor integratie. De eerste generatie die in Vlaanderen woont, spreekt minder goed Nederlands dan de eerste generatie van het Franstalige gedeelte dat Frans spreekt. Er is geen aanvoelen van de eerste generaties Turkse en Marokkaanse moslim migranten voor de taalgevoeligheid van de Vlamingen om in de omgang goed Nederlands te leren. De koepels die een sterke buitenlandse band hebben, hebben dat niet en kunnen bijvoorbeeld ook naar Vlamingen gewoonweg Franstalige uitnodigingen sturen. De voorgaande migratiegolven uit Zuid- en Oost-Europa voordien hadden dat trouwens ook niet of hebben het zelfs nog heel weinig. Het dient echter ook gezegd te worden dat, behalve in Limburg, de Vlaamse verantwoordelijken tot 1988 nooit geld hebben voorzien voor taallessen om het inburgeren via de taal aan te ontmoedigen, zelfs niet bij de georganiseerde naoorlogse migraties van de Italianen of de georganiseerde migratie van Turken en Marokkanen in de zestiger jaren. Dat werd verondersteld vanzelf te gebeuren en men leerde hoogstens de meest noodzakelijke woorden die nodig waren bij het werk. Vandaar dat veel contacten met de plaatselijke moskeeën en in mindere mate met de koepelorganisaties ook vandaag uitzonderlijk in het Nederlands - en meestal met matig Nederlands -, maar meestal in het Frans of met tolken dienen te gebeuren. Vele moskeeën en koepelorganisaties beginnen nu taallessen Nederlands of Frans in te richten.

Vervolgens is er het dubbel spoor van de ordening van de islam enerzijds als godsdienst en anderzijds de ondersteuning van de culturele islamitische verenigingen. Dit heeft te maken met twee factoren.

Enerzijds met de totstandkoming van het specifieke Belgisch minderhedenbeleid voor en na 1988 en anderzijds met de opvolging door uitwerking van de uitvoeringsbesluiten van de wet die al in 1974 de islam als godsdienst erkende.

Van Vlaamse zijde was er al die jaren aandacht voor de moslims als cultuur en godsdienst, omdat de C.V.P., de Christelijke Volkspartij, aldaar de grootste partij, daarvoor aandacht had. Van Waalse zijde was er de aandacht voor de achtergestelde minderheden in hun steden - genoemd *les jeunes défavorisés, et les quartiers défavorisés*, onder invloed van de Parti Socialiste die er de grootste partij was aldaar. De beide opvattingen, de typisch Vlaamse ontvoogdingsstrijdgedachte omtrent 'integratie van hun cultuur' en de Waalse Franstalig socialistische opvatting over een neutrale laïcité die ook de achtergestelde minderheden moest integreren vonden elkaar na de verkiezingen van 1988. Toen haalde het Vlaams Blok 18% van de stemmen op het thema van migranten en moslims waar niemand aandacht had aan besteed tot dan toe, en waarmee ze de derde grootste partij in Vlaanderen werd. Onmiddellijk werd toen een Koninklijk Commissariaat voor de Migranten opgericht waarvan de CVP-politica Paula D'Hondt commissaris werd. Zij bracht voor het eerst een nationaal coherent integratiebeleid van de minderheden op gang.

Daarin wordt de eerste keer gesproken over de islam en de moslims, die wel op de achtergrond aanwezig waren geweest maar waarover nooit gesproken was. Alhoewel de islam niet in het minderheden-debat, waar het o.m. over migranten ging, werd voorzien, werd hij er opeens wel behandeld. Door die problematisering van de minderheden werd ook de islam geproblematiseerd in die rapporten, en dit heeft nog steeds zijn weerslag in het Belgische politieke denken en handelen in Vlaanderen en Wallonië. Het Koninklijk Commissariaat werd later opgevolgd door het 'Centrum voor gelijke kansen voor minderheden en anti-racisme', onder leiding van professor Johan Leman, dat ook nog steeds de islamproblematiek mee opneemt in zijn nota's die zij aan de beleidsniveaus richten.

Wat de aanwezigheid betreft van de moslims in België dient gezegd dat de Turkse aanwezigheid in Vlaanderen groter is dan in Wallonië, en dat de Marokkaanse aanwezigheid groter is in Wallonië en Brussel dan in Vlaanderen. In de provincie Limburg vormen Marokkanen slechts één vijfde van de Turkse aanwezigheid. Bovendien hebben studies uitgewezen, dat zowel Turken als Marokkanen zich in groepen van streek, dorp of stad van oorsprong dikwijls telkens samen gevestigd hebben in bepaalde streken en steden van België. In de vermelde conferentie van onderzoekster Meryem Kanmaz wijst zij op deze feiten van vestiging en identiteitsontwikkeling.

De integratie van de islam als godsdienst en met zijn cultureel leven in het Belgi-

sche socio-culturele middenveld wordt door al deze aspecten gekleurd nu en in de toekomst.

Aantal moskeeën in België

In de tachtiger jaren telde België ongeveer 80 moskeeën. In 1990 waren er dat 209. Op een vraag in het Belgisch parlement van volksvertegenwoordiger Francis Van den Eynde op 21 mei 2001 over de vestiging van het aantal moskeeën in België antwoordde minister van justitie, die ook voor eredienst verantwoordelijk is, Marc Verwilghen, dat er 383 moskeeën zijn voor 350.000 moslims. In het artikel van het Hoofd van Eredienst van de moslims van België, de zogenaamde Executieve, worden andere cijfers op hun website zoals vermeld doorgegeven. Op basis van de cijfers van het ministerie van justitie geeft men de aantallen die wij hier vermelden. Er zijn volgens die cijfers 195 moskeeën in het Vlaams Gewest. Ingedeeld per Vlaamse provincie zijn er dat 42 in Oost-Vlaanderen, 7 in West-Vlaanderen, 67 in Antwerpen, 68 in Limburg, 11 in Vlaams Brabant. Er zijn 109 moskeeën in het Waals Gewest. Ingedeeld volgens de Waalse provincies zijn er 45 in Luik, 4 in Waals Brabant, 54 in Henegouwen, 4 in Namen en 2 in Luxemburg. Er zijn 79 moskeeën in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Het merendeel van deze moskeeën bevindt zich, behalve voor wat betreft de niet-stedelijke vroegere mijnstreek van Midden-Limburg, in de verstedelijkte gebieden Brussel, Antwerpen, Gent, Luik, Charleroi. De indeling van de moskeeën per provincie geven we

niet zonder reden, en is in België van belang. In de wetten en regelgeving omtrent de islam, reeds in de wet van 1974, is gestipuleerd dat per provincie de provinciebesturen de moskeeverenigingen zullen superviseren, zoals dat ook voor de katholieke kerk en andere kerken trouwens gebeurt na een eerste supervisie door de gemeentelijke voogdijoverheid. Vandaar dat bij de democratische verkiezingen voor het Hoofd van de Islamitische Eredienst, de Executieve van de Moslims van België, ook de provincies als kiesdistricten werden genomen. Aansluitend is daarom ook niet verwonderlijk dat in de jaren sinds de verkiezing van de Executieve en zijn in functietreding na 3-4 mei 1999 de moskeeverenigingen zich in Unies van Moskeeën per provincie beginnen te organiseren. Voor het Vlaams Gewest is dat de U.M.I.V.A in Antwerpen (Unie van Moskeeën en Islamitische Verenigingen van Antwerpen), recent opgericht is de U.M.I.V.O.U.W. (Unie van Moskeeën en Islamitische Verenigingen van Oost- en West-Vlaanderen) en in Limburg is ze in oprichting. Ook voor Brussel en de overige provincies is dit bezig.

Deze koepelvorming van moskeeën vindt zijn evenbeeld in de op gang komende andere koepelvormingen zoals die van islamleerkrachten. Ook zij organiseren zich thans per provincie om zich vervolgens landelijk per gewest en cultuurgemeenschap te organiseren. Om de Belgische bestuurspuzzel te begrijpen is het goed te weten dat er drie cultuurgemeenschappen zijn: de Franstalige, de Nederlandstalige en de Duitstalige Cultuurgemeenschap.

Deze drie zijn verantwoordelijk voor cultuur en onderwijs. Godsdienstzaken is echter een federale materie en is onderdeel van het ministerie van justitie. Onder de bevoegdheid van de gewesten valt het materiële aspect van bijvoorbeeld de kerkfabrieken. Er zijn twee gewesten, het Waalse en het Vlaamse en een hoofdstedelijk gewest Brussel. De provincies hebben echter dan weer voogdijbevoegdheid binnen de gewesten over de financiën van de kerkfabrieken als godsdienstige vereniging. Maar de federale overheid organiseert de algemene justitiële regelgeving voor alle gewesten en provincies.

Aan al deze Belgische situaties aangepast, organiseert zich thans ook de islam in zijn koepels en verenigingen. Zo zien we de moskeegemeenschappen zich organiseren in provinciale koepels, unies genaamd, en de socio-culturele organisaties organiseren zich landelijk per gewest. Zo valt de Executieve onder de justitiecontacten, Diyanet is Brussels en justitie, en vallen V.O.E.M en de federatie van islamleerkrachten onder Vlaams Gewest en Vlaamse Cultuurgemeenschap. Cultuur en Gewest vallen in Vlaanderen samen, maar de Franstalige cultuurgemeenschap is apart van het Waals Gewest en het Brussels Gewest. Zo is V.O.E.M. één van 14 erkende Vlaamse landelijke organisaties; onderwijsorganisaties zijn ook Vlaams.

Dwars door deze organisatieopbouw van de koepels zijn er ook koepels volgens het land van oorsprong van de moslims en volgens hun verschillende denominaties.

De Turkse koepelorganisaties

Alhoewel de Turken minder in aantal zijn in België dan de Marokkanen, een derde van de moslimbevolking, zijn ze sterker georganiseerd. De taal die zij naar binnen toe gebruiken is nog steeds het Turks, de taal naar buiten toe in wijken en naar instanties is Nederlands of Frans al naargelang de streek waar zij wonen.

Belçica Türk Diyanet Vakfı

Zij hebben niet het grootste aantal van moskeeverenigingen onder hun koepel, maar ze hebben wel de grootste loyaliteit met elkaar en tegenover de republiek Turkije. Kenmerkend is dat cultuur en islam in deze koepel hand in hand samen gaan, en deze koepel zijn eigen plaats zoekt te behouden in de op gang komende Unies van moskeeën. Door het aantrekken van goed gevormde en door de Turkse staat betaalde imams in deze moskeeën vormen zij een zelfstandig en zelfverzekerd netwerk met elkaar en treden als dusdanig ook naar buiten. De sterke begeleiding van het Ministerie van Justitie door het Presidium van Godsdienstzaken van de Turkse staat, dat zijn attaché in België heeft verbonden voor godsdienstzaken aan de ambassade, versterkt nog dit netwerk. De samenwerking met de Executieve van de Moslims van België verloopt niet vanzelf en gebeurt voornamelijk door brugpersonen en niet door een vaste organisatieband.

De uitbouw van het Cultureel en Educatief Centrum zal het socio-culturele netwerk rondom de moskeeën en onder elkaar vermoedelijk nog versterken.

Ten tijde van de voorlopige Constituante die de voorloper was van de huidige Executieve hadden alleen de afgevaardigden van de Diyanet zitting in de Constituante en was niemand van Milli Görüs erbij. Thans is de vertegenwoordiging in de E.M.B. eerst per provincie en vervolgens pas volgens landen van oorsprong of islamitische stromingen en denominaties. Vandaar de verklaring van niet sterke organisatorische band van de Diyanet met de E.M.B. trouwens.

Milli Görüs

Zoals elders in de Noord-West-Europese landen vormt Milli Görüs het tweede netwerk van Turkse moskeeverenigingen en organisaties. Het is bekend dat Milli Görüs, in tegenstelling tot de Diyanet, aanleunt bij de Partij van de Deugd en vanuit religieuze inspiratie ook aan politiek wil doen. Godsdienst moet volgens hen ook impact hebben op het maatschappelijk gebeuren. Het precieze aantal in België is ons niet bekend. Wij weten wel dat er 7 zogenaamde Islamitische Ontwikkelingsverenigingen zijn, zoals zij zich noemen, in de provincie Limburg. In Limburg zijn verhoudingsgewijs 11 moskeeën met Diyanet verbondenheid op een aantal van 30.000 à 35.000 moslims van Turkse oorsprong. Als deze verhouding getallen van Diyanet- en Milli Görüs-moskeeën voor Vlaanderen en Wallonië hetzelfde is zou dat een verhouding van iets meer dan 1 op 3 zijn. Waar er een concentratie is van Turkse inwijkelingen

is er meestal ook een Milli Görüs-organisatie aanwezig.

Onafhankelijke Turkse religieuze organisaties

Zij stellen zich onafhankelijk op van de door de Turkse staat en dus door Diyanet beheerste structuur, maar wensen daar niet zoals Milli Görüs een politiek programma aan te verbinden. Zij hebben als doel in groep samen aan studie te doen, rituelen te stellen in een of ander mystieke traditie. Zij staan allen onafhankelijk van elkaar, vormen afzonderlijke Tekkes of Tariqas en vormen met elkaar geen netwerk. In de provincie Limburg kennen we er zo vier. Er zijn er vermoedelijk nog meerdere. Want zij zijn dikwijls gesloten voor niet-leden.

Alevieten

De Alevieten zijn geen soennieten zoals de moskeegemeenschappen van Diyanet, Milli Görüs of de onafhankelijke Tariqas. De Alevieten combineren sji'itische en mystieke tradities. Zij zijn zoals de Druzen uit het Ismaëlitisch Sji'isme voortgekomen. Zij zijn echter noch Soennieten noch Sji'iten. Hun naam komt echter wel van Ali, de schoonzoon van de Profeet, die ook zeer geëerd wordt in het Sji'isme. Een andere naam voor hen is ook Noesairi's, naar hun stichter Ibn Noesair. Hun grootste zichtbare gemeenschap woont in Syrië, waar de bekendste onder hen de president Hafiz al-Assad is. Zij beweren door hun grote kinderaantal echter tot 10% van de Turkse maatschappij uit te maken. Daar zijn ze echter onzichtbaar, want de moslimstromingen vinden hen ketters.

Daarom werden ze eeuwenlang vervolgd in Turkije en elders. In Syrië tijdens het Franse mandaat haalden de Fransen hen uit hun isolement en kregen er zelfs de macht. In Turkije zijn ze voornamelijk in het zuiden in de streek van Antiochië (Antakiya), dicht bij Syrië, aanwezig, maar ze beweren zoals reeds gezegd groter in aantal te zijn. Zij hebben goede relaties met orthodoxe christenen in Syrië en in hun rituelen kan men zelfs christelijke trekken herkennen. Binnen de Turkse samenleving behoren ze tot de krachtigste pleitbezorgers van de seculiere samenleving, gelijkheid man en vrouw en individuele vrijheid. Zij hebben geen moskeeën, wel culturele verenigingen. Zij beweren met velen te zijn in België, tot één derde van de ingeweken Turken in Limburg en een vijfde van de Turken in België. Zij kwamen tot hier toe niet naar buiten met hun overtuiging noch met hun organisaties maar we merken dat zij de laatste tijd toch in België meer naar buiten beginnen te treden. In Limburg is één organisatie van hen bekend die Alevieten uit de ganse provincie groepeerd, en ze blijken volgens hun website ook in Antwerpen en Brussel provinciaal georganiseerd te zijn. We kennen echter geen precieze aantallen omwille van voorgaande beschreven redenen.

Marokkaanse koepelorganisaties

Het blijkt dat Marokkaanse moskeeën het minst georganiseerd zijn. Zij hebben geen input van Marokko, geen gevormde imams die vanuit Marokkaans georganiseerd komen, geen koepelstructuren. Het waren vooral zij die voor het bestaan van

de Raad van Wijzen en Constituante, die de voorlopers waren van de E.M.B., zich gesteund wisten door de contacten met de Grote Moskee van Brussel, waarvan de invloed nu praktisch geheel verdwenen is. Hierover schreven wij reeds in onze vorige bijdragen in Begrip. Het zijn ook zij die nu het sterkst de nood voelen en binnenstappen in de opstartende provinciale georganiseerde Unies van Moskeeën. Elke Marokkaanse moskeevereniging is zelfdragend en de gelovigen betalen zelf hun gekozen imams. Bij hen zijn dan ook veel minder nieuwbouwmoskeeën dan bij de Turken. Bij de verkiezingen voor de E.M.B. in 1998 lieten zij het meest hun stem horen via de Grote Moskee van Brussel en zijn hoge raad terwijl anderen zoals de Turken het volgens hun koepels deden. Maar het zijn ook zij die organisatorisch het meest te winnen zullen hebben aan de huidige nieuwe ordeningen en ondersteuning voor de islam die via de staat en de E.M.B. nu op gang komen.

Volgens gegevens van het Provinciaal Integratiecentrum van Limburg te Hasselt, door Dirk Janssen gegeven op 7 november 2002 in een conferentie voor K.M.S. Hasselt samen met Meryem Kanmaz, zijn in de provincie Limburg ons 12 Marokkaanse moskeeën bekend. In het geheel van België vormen zij zoals reeds vermeld 2/3 van de moskeeverenigingen. Ook bij hen is een cluster van cultureel islamitische organisaties aan het ontstaan rondom hun moskeeën zoals jeugdgroepen, sportgroepen, vrouwengroepen enzovoorts. Dat komt door de professionalisering van het organisatieleven die via het cultuurbeleid

voor de minderheden, zoals hoger beschreven, hen vanuit de integratiecentra van de gemeenten, maar ook de Turkse, Italiaanse en alle groepen uit de immigratie ondersteunt. In Limburg zijn zij er toch in geslaagd om een nieuwbouwmoskee met eigen organisatie op te richten in Winterslag/Genk. En er is een tweede in opbouw in Maaseik. De kennis van het Arabisch, dat ook gebruikt wordt bij de Vrijdagpreek, alhoewel de meeste Marokkanen Berbers spreken en slechts Arabisch van school kennen, maakt dat Arabischspreekende migranten uit landen als Algerije, Tunis, Egypte, Soedan en anderen dikwijls de Marokkaanse moskeeën bezoeken.

De Hassan-Ibn-Tabit moskee van de Marokkaanse Moskeevereniging te Winterslag/Genk (2002)

Andere koepelorganisaties

Buiten deze Turkse en Marokkaanse koepelorganisaties en moskeeverenigingen zijn ook nog kleinere gemeenschappen te melden, waarvan we er enkele aanhalen en situeren in hun soms onbekende eigenheid en in hun relatie met de andere moslimkoepels en organisaties.

Ahmadiyya

Deze beweging is ontstaan op het Indische subcontinent toen in 1891 Ghoelaam Ahmad, waarnaar ze zich noemen, een rijke moslim in Qadian in de Pundjaab, zich uitriep tot de in hun streek verwachte Messias en Mahdi, later zelfs tot reïncarnatie van Krisjna. Zijn leerlingen organiseerden zich na zijn dood in 1908 tot een aparte gemeenschap met aan het hoofd een 'kalief'. In 1914 na zijn overlijden splitst de beweging zich in twee groepen. Een nauw bij de islam aanleunende modernistische tak in de streek van Lahore en een 'meer rechtlijnige' tak in Qadian. De Lahoregroep eert Ahmad maar noemt hem geen profeet, de Qadiani's noemen hem een profeet zoals Mohammed. De Lahoregroep is slechts een paar tienduizend aanhangers groot, de Qadiani's tellen ongeveer 5 miljoen leden, verspreid over een honderdtal landen, waarvan de helft in Pakistan. Beide takken tonen een grote polemische bekeringsijver. Zo heeft de Lahore-tak die ondermeer via Suriname ook sterk in Nederland aanwezig is, in zijn Koranvertaling in het Nederlands een sterke polemische tekst van 200 bladzijden over de juistheid van hun leer tegenover o.m. het christendom maar ook tegenover de andere moslims. Zij beschouwen zich als moslims, maar in 1974 stelde de Islamitische Wereldliga en de Pakistaanse regering de Ahmadi's buiten de islam. De bekeringsijver van de Qadiani-tak heeft bijvoorbeeld in Ghana spectaculaire resultaten gehaald zodat daar bijna een miljoen Ahmadi's zijn. Omdat zij o.m. in

Pakistan vervolgd worden, vluchten velen van hen en vinden in onze landen gemakkelijk asiël. In Limburg tellen zij moskeeën in Hasselt en Sint-Truiden; provinciaal georganiseerde moskeeverenigingen zijn ons ook bekend in Brussel en Antwerpen. We weten niet tot welke tak van de Ahmadiyya de vermelde moskeegroeperingen behoren.

Pakistaanse moskeeën

Deze moskeeën zijn voornamelijk te vinden in de pool Antwerpen-Brussel. Zij vormen geen afzonderlijke koepel maar zijn actief betrokken in de bestaande provinciale koepel van de U.M.I.V.A. In de Executieve van de Moslims van België hebben zij een woordvoerder in de persoon van Iqbal Ahmed Qureshi die in de E.M.B. verantwoordelijk is voor het Departement Sociale Zaken en Moskeeën.

Baha'i

Zij vormen een uit het Perzisch Sji'isme voortgekomen stroming. De Sji'iten zijn aanhangers van de Sji'at 'Ali, 'partij van Ali', de neef en schoonzoon van de Profeet Mohammed. Ali wordt in 656 de vierde kalief van de islam maar wordt in 661 vermoord. Zijn jongste zoon Hoessein wordt door zijn aanhangers, de Sji'ieten, erkend als derde kalief. Als de twaalfde kalief in 873 na de dood van zijn vader in de verborgenheid gaat, gelooft men 'dat de twaalfde verborgen imam' eens als Mahdi zal terugkomen. De Baha'i geloven dat hun stichter, Sajid Ali Mohammed van Sjjiraa de 'baab', de 'poort' is die naar de verborgen imam leidt. Zijn herkenning als

'Baab' gebeurde in 1844 door het hoofd van de millinaristische beweging Kazim Rasjti. Voor hij werd gefusilleerd in 1850 in Tabriez had hij een opvolger aangewezen, Mirza Jahja. Diens oudste broer Mirza Hoesain, wordt bijgenaamd 'Bahaa', de 'heerlijkheid'. Hij neemt de leiding over van de babi-beweging. Deze Mirza Hoesain noemt zichzelf uit tot manifestatie van God die door de 'baab' werd voorspeld en noemt zichzelf 'de heerlijkheid Gods', 'Bah'oe-illaah'. Zij geloven dat God zich voortdurend openbaart en de mensheid telkens nieuwe wetten geeft: volgens hen kwam het evangelie in plaats van de Tora, de Koran in plaats van het Evangelie, en de Baha'i-gemeenschap in plaats van Koran. Elke godsdienst is volgens hen een etappe in de openbaring van God aan zijn profeten. Vandaar hun grote tolerantie tegenover de andere godsdiensten, hun wereldomspannende plannen en hun geloof in de vooruitgang. Hoewel kleine groepen werken zij dikwijls heel actief mee in vredes- en ontwikkelingswerk, internationale organen, dialoog tussen godsdiensten, strijd tegen racisme en seksuele discriminatie. Zij verrichten hun gebed driemaal daags richting Akko (Noord-Israël). De moslims erkennen hen niet als moslims. Zij zijn één van de weinige uit de islam voortgekomen stromingen die buiten de moslimwereld zijn uitgezworen. Hun geloof wordt in de westerse wereld nogal onverschillig ontvangen, en in de moslimlanden worden zij gewelddadig vervolgd, maar in Zwart Afrika, Oceanië en Zuid-Amerika blijkt hun missionaire ijver succes te hebben. Hun hoofdcentrum

is gelegen op de berg Karmel in Haïfa (Israël). De 'Opperste Wachter' (voor Gods Zaak) wordt sinds 1957 verkozen toen hun laatste erfelijke Grote Wachter, Shogi Efendi overleed. Zij tellen ongeveer 5 miljoen aanhangers waarvan een miljoen in India. In België zijn ons twee gemeenschappen bekend, namelijk in Hasselt en Brussel. Vermoedelijk zijn er meer.

Slotoverweging

Er is nog meer te zeggen over de islamkoepels die op dit ogenblik in België in volle ontwikkeling zijn. Misschien is de informatie zeker onvolledig en soms zonder het te willen bevat ze misschien onjuistheden waarvoor we ons wensen te verontschuldigen. Er moge echter vooral uit blijken dat de islam in België geen monolithisch blok is, de moskeeën niet op zichzelf bestaan maar deel uitmaken van allerlei verschillende netwerken, dat vele verklaringen voor de aard van de netwerken niet te begrijpen zijn zonder een uitleg van de typisch Belgische achtergrond, gevoeligheid en geschiedenis. Heel bijzonder moge blijken hoe er met zoeken en proberen, met vragen en soms protesten,

in de Executieve van de Moslims van België een gesprekspartner groeit voor al deze koepels en verenigingen binnen de islam in België en voor alle instanties die met de islam in gesprek willen gaan. De bijdrage in dit nummer over het eerste colloquium van de Executieve als hoofd van de islameredienst samen met de K.U.Leuven en de sterke inbreng van de referaten door voor- aanstaande moslims en christenen mogen de groei van echt partnerschap onderlijnen. Tenslotte moge blijken dat zij allen willen samen leven en samen werken aan een maatschappij waar begrip voor elkaar een hefboom is om te werken aan een rechtvaardige en verdraagzame multireligieuze en multiculturele seculiere maatschappij waarin de godsdiensten hun eigen plaats wensen in te nemen.

MOSLIMS IN EUROPA

Arinze hoofd congregatie eredienst

Kardinaal Francis Arinze (69) wordt het nieuwe hoofd van de Congregatie van de Goddelijke Eredienst en de Sacramenten. Hij was president van de Pauselijke Raad voor de Interreligieuze Dialoog. Arinze wordt op zijn beurt vervangen door de secretaris van de Congregatie van de Eredienst, mgr. Michael Louis Fitzgerald (65). De paus heeft hem tot aartsbisschogepromoveerd. Fitzgerald is afkomstig uit Groot-Brittannië en is de Vaticaanse top-expert op het gebied van de islam.

Mgr. M. Fitzgerald is witte pater en deed zijn theologische opleiding in Carthago, waar zijn eerste contacten plaats vonden

met de moslim bevolking van Tunesië. Als medestudent heb ik hem toen ervaren als een rustig, aimabel persoon met gevoel voor humor en veel belangstelling

voor islam en Arabische landen. Zijn latere functies, als assistent van de overste van de Witte Paters en vooral als secretaris van de Pauselijke Raad voor de Interreligieuze Dialoog, brachten hem vaak naar Afrikaanse en Aziatische landen.

De paus wil met zijn benoeming een nieuwe impuls geven aan de dialoog met de islam. Tevens is het voor de Witte Paters, die al bijna 40 jaar actief zijn binnen het Pauselijk Instituut voor Arabische en Islamitische Studies in Rome, een eer dat een van hen tot deze functie is verheven.
- P.R.

In Memoriam Dr Smail Balic 1920-2002

Smail Balic werd geboren in Mostar, Bosnië. Hij studeerde islamitische theologie in Sarajevo en Arabisch, Turks en Slavische talen in Wenen. Van 1963 tot zijn pensionering was hij hoofdbibliothecaris van de nationale bibliotheek in Wenen. Hij was tevens voorzitter van de "Islamitische Gemeenschap" in Oostenrijk, en leverde een grote bijdrage aan haar erkenning en emancipatie. De

Oostenrijkse regering onderscheidde hem met het erekruis voor wetenschap en kunst 1ste klasse. Hij was hoofdredacteur van *Der Islam und der Westen*. In Dr Smail Balic hebben moslims en christenen een belangrijk pleitbezorger voor en participant aan dialogisch samenleven verloren. Sedert 1976 sprak hij op vele belangrijke Europese ontmoetingen van christenen en moslims, ook in Nederland (1990). De laatste tien jaar van zijn leven heeft hij zeer geleden onder het teloor gaan van het samenleven van moslims, christenen en anderen in zijn geboorteland Bosnië. De brug van Mostar, voorplaat op zijn grote werk *Das Unbekannte Bosnien*, werd verwoest. Zie Balic' bijdrage *Is there any religious motivation for the Bosnian conflict?*, in G.M.Speelman e.a., red., *Muslims and Christians in Europe, Breaking New Ground*, Kampen, 1993, blz.79-89. Hij bekritiseerde het moslim

fundamentalisme dat hij bedreigender vond voor de islam dan alle christen zendingen bij elkaar. Maar hij bleef ondanks tegenwerking en tegenslagen, gesteund door zijn christenvrouw, geloven in vrede en dialoog zoals blijkt uit zijn laatste boek: *Islam für Europa Neue Perspektiven einer alten Religion* (2001). Ik ontmoette Balic voor het eerst in maart 1976 tijdens de eerste internationale conferentie over de biografie van de Profeet Mohammed in Rawalpindi. Hij weersprak tijdens de conferentie de zoon van de nationale Pakistaanse dichter en filosoof MIqbal, Jawed, toen deze een te donker en negatief beeld van Europa presenteerde. Dat was moedig! Op 7 juni 1998 boden acht moslim- en christenvrienden, onder wie ondergetekende, Smail Balic een Festschrift aan met de veelzeggende titel: *Blick in die Zukunft*. Ik ken geen naam van een andere moslim in Europa, die zoveel aan dialoogbevordering heeft gedaan als Dr Smail Balic. - Jan Slomp

Bekeerlingen tot de islam in West Europa

In zijn lezing op de jaarlijkse studiedag van M.O.I (Midden Oosten en de Islam) ging Stefano Allievi in op de rol van bekeerlingen bij het tot stand komen van het beeld dat men in Europa van de islam heeft. Hij gaf aan het onderwerp te bestuderen vanuit persoonlijke interesse rond thema's als psychologische ontwikkeling en identiteit en vanuit de wetenschap dat er vice versa verbindingslijnen lopen van bekeerlingen naar maatschappijstructuren en globalisatietendenzen. Allievi onderscheidde drie soorten bekering die hij alle

kort behandelde. De eerste soort noemt hij relationele bekering. Deze ontstaat door contacten met moslims, bijvoorbeeld via reizen, werken en moslimvrienden. De tweede soort noemt hij rationele bekering. Deze komt tot stand door het lezen van boeken e.d. Hieruit ontstaat interesse tot deelname. Het gaat hierbij om intellectueel bezig zijn in ruime zin. De derde soort is politieke bekering. Deze ontstaat door veranderende politieke en maatschappelijke omstandigheden. Allievi vond het interessant te ontdekken dat bekeerlingen de tweede en derde generatie moslims presenteren, niet de eerste generatie. Voor de laatsten is de islam een gegeven, niet zozeer een keuze. Dat is het voor de eersten wel. Die hebben een gevoel van: wij zijn een minderheid. Zij grijpen meer terug op de Koran en de hadiths. Hierna gaf Karin van Nieuwkerk een lezing, waarin zij 24 bekeringsverhalen van Nederlandse bekeerlingen tot de islam, opgetekend via eigen veldonderzoek, vergeleek met 50 zelfpresentaties van Europese en Amerikaanse nieuwe moslima's op internet, waarbij zij haar eigen veldonderzoek als uitgangspunt nam. Zij heeft dit gedaan aan de hand van vier verhaallijnen: het persoonlijk verhaal, het genderbetoog, het nationalistisch-ethische verhaal en het religieuze verhaal. Bij deze vergelijking signaleerde zij zowel overeenkomsten als verschillen.

Een aantal overeenkomsten: Allerlei gedragingen uit het verleden worden opnieuw geïnterpreteerd. Nieuwe inzichten vinden hun weg in het bekeringsverhaal. Het vertellen van het bekeringsverhaal

maakt zelf deel uit van het bekeringsproces. Alle bekeringsverhalen missen een breekpunt, in de trant van: voorheen was alles slecht, maar nu is alles goed.

Een aantal verschillen: De religieuze betrokkenheid is in de bekeringsverhalen op internet sterker, in de opgedane bekeringsverhalen via veldwerk was er meer noodzaak tot verdediging van de eigen keuze bespeurbaar. Het genderbetoog was niet sterk aanwezig in de bekeringsverhalen op internet, daar was het meer in relatie tot het religieuze discours; daarentegen was het in de opgedane bekeringsverhalen via veldwerk meer verbonden met de Nederlandse samenleving. Bekeringsverhalen op internet zijn erg gericht op het thema 'rationele en logische religie' en het lezen van de Koran is daar erg belangrijk, wat niet zo sterk terug te vinden is in de opgedane bekeringsverhalen via veldwerk. Met name in de bekeringsverhalen op internet is er sprake van een soort homecoming: men heeft het gevoel thuis te komen, men herkent zichzelf als moslim. De theorie hierachter is dat iedereen van geboorte al moslim is, zich al heeft overgegeven heeft aan God. Vandaar dat men dan spreekt over *reversion* in plaats van over *conversion*.

Als laatste gaf Abdulwahid van Bommel een lezing over het thema *Moslim worden, de slingerbeweging tussen frustratie en inspiratie*. Zeer summier gaf hij hierbij enige kernpunten aan bij zijn bekering, die steeds voortkwamen uit het botsen van verschillende dingen in zijn leven. Enkele kernpunten: Reeds op de middelbare school kreeg hij veel vragen bij de chris-

telijke levensstijl. Voor hem berust dit op structurele hypocrisie: wel het geloof belijden, maar niet praktiseren. Die periode was zo'n belangrijk punt, het dreef hem weg van het christendom. Ook de omgang met saamhorige, eenvoudige moslims in Turkije vormde een kernpunt. Van Bommel is in 1967 moslim geworden. Beslissend hierbij was een verblijf op de Molukken, waar hij in een barakje dat diende als moskee, 'een verlichting beleefde'.

N.B. de verhalen van deze studiedagen worden later gepubliceerd in *Sharqiyaat*.

- Erik Harthoorn

Geïmporteerd: 163 gebaren

De Nederlandse gebarentaal heeft er 163 vanuit Marokko geïmporteerde islamitische gebaren bij. Daarmee kunnen dove moslimkinderen voor het eerst gesprekken voeren over hun geloof. Ieder mens heeft het recht te kunnen communiceren over elk onderwerp, verklaart Gaby Schoorl.

De vraag naar islamitische gebaren komt van moslimouders, vertelt Schoorl, één van de vier medewerkers van het Effatha-project *Islamitische gebaren*. Ouders kunnen met hun dove kinderen nauwelijks communiceren over het geloof, omdat ze op doveninstituten de Nederlandse gebarentaal leren en daarin bestaat vrijwel niets voor typisch islamitische woorden. Dove moslimkinderen gaan mee naar de moskee, kennen alle rituelen en uiterlijkheden, maar begrijpen er inhoudelijk weinig van. Communicatie binnen allochtone gezinnen met een doof kind verloopt sowieso moeizaam, weet Schoorl. In een Turks gezin spelen vier talen een rol. Het

Turks, het Nederlands, de Nederlandse gebarentaal en het Arabisch van de Koran. Liplezen is moeilijk als de ouders twee talen spreken. Dove kinderen kunnen ook het Arabisch moeilijk leren. Allochtone kinderen zijn zo nog meer dan autochtone kinderen afhankelijk van gebarentaal.

Van de 163 geïmporteerde gebaren zijn ruim 90 nieuw. Voor de andere woorden bestonden al gebaren, maar die sloten niet goed aan bij de beleving van moslims. Schoor! Zo zijn gevouwen handen voor ons het gebaar voor 'bidden', terwijl islamieten bidden met geheven handen. 'Wassen' is voor ons een hand die als een washandje voor het gezicht langsgaat, maar dat is iets totaal anders dan het rituele wassen. Voor 'de profeet' bestond ook al een gebaar, maar dat is voor moslims erg verwarrend. Als zij het over 'de profeet' hebben, gaat het altijd om Mohammed.

De video en de cd-rom te koop bij Effatha (* 10 per stuk). Binnenkort verschijnt een boek, waarin alle nieuwe islamitische gebaren zijn getekend.

Bron : Petra Noordhuis in Trouw 30.10.2002

Islamitische waarden en normen

Bij de opening van de Islamitische Universiteit Rotterdam heeft de rector prof. Dr. Ahmet Akgündüz een betoog gehouden over islamitische waarden en normen. De waarden verdeelde hij in drie categorieën: - Onder de noodzakelijke waarden rangschikte hij het leven, (Koran 5: 32), vrijheid van godsdienst (Koran 2: 256),

kennis, gezinsleven en nageslacht, en eigendom of welvaart. - De secundaire waarden zijn niet absoluut nodig om de basiswaarden te garanderen. Ze zijn dus niet onontbeerlijk maar wel erg nuttig om moeilijkheden en obstakels in het leven weg te nemen bijvoorbeeld een privé auto. - Tot de luxe waarden rekende hij die zaken die het comfort vergroten.

Als normen noemde hij de volgende deugden of eigenschappen: - opoffering: elke moslims moet meer uit zijn op het belang van de natie dan op zijn eigenbelang. - in plaats van overdaad moet de moslim een eenvoudige en sobere levensstijl hanteren. Soberheid is een teken van respect en van dankbaarheid tegenover de Barmhartige, de bron van alle overvloed.

- een moslim moet tevreden zijn en niet steeds meer willen. Begerigheid leidt tot ongenoegen, ongeoorloofd bezit en onoprechtheid. - een moslim is niet verantwoordelijk voor de fouten van anderen. (Koran 6: 164) - een moslim moet vreedelievend en verzoeningsgezind zijn. Vrede is niet alleen een innerlijke gemoedstoestand. De moslim streeft ook naar wereldvrede en vrede als uiteindelijk heil. Een gelovige mag niet langer dan drie dagen ruzie hebben met een ander.

Na 11 september : Islam achterlijk?

Deze uitspraak wordt door veel Nederlanders overgenomen. Afwijzing lijkt alleen mogelijk door een beroep te doen op cultuurrelativisme. Volgens Marc Slors wordt een inhoudelijk debat over de islamitische cultuur door voor- en tegenstanders vermeden. Een deel van Pim For-

tuyns aantijgingen (achterstelling van vrouwen) is theoretisch waar maar net zo goed van toepassing op onze christelijke cultuur. We kunnen terecht kritiek hebben op een deel van de islamitische cultuur, als we ook erkennen dat deze kritiek mag hebben op onze cultuur, bijvoorbeeld door het consumptisme te hekelen.

Een van Fortuyn's argumenten is dat moslims alles in de Koran letterlijk nemen en er 'dus' naar handelen: een drogredening. Bij de katholieke uitvaartdienst bleek dat Fortuyn, zelf een openlijke homoseksueel, in de praktijk een religie onderschrijft die homoseksualiteit radicaal afwijst. Wat Pim kan en doet, kunnen en doen ook moslims. Dialoog moet wederzijdse kritiek aan kunnen.

Bron: M. Slors in *NRC Handelsblad* 17.6.2002 en *De Standaard* 17.6.2002

Het Westen beschaafd?

Wij verwarren consumptisme en moderniteit met beschaving. Onze westerse beschaving is jong. In de Middeleeuwen was de wetenschappelijke taal het Arabisch. De eerste universiteiten ontstonden in Cairo en in Fez. Het vroegste voorbeeld van een modern ziekenhuis was in Damascus. De huidige westerse beschaving is gevormd door concurrentie en individualisme van West Europese landen die zich moesten onderscheiden vanwege gebrek aan politieke eenheid en aan een gezamenlijk bestuurlijk administratief systeem.

Moderniteit is betrekkelijk : "Gingen we eerst naar Afrika om de negertjes te leren zich beschaafd te kleden, tegenwoordig

liggen we daar zelfs het liefst in niet meer dan een string tussen onze verbrande billen op het strand, alwaar we het ondertussen weer heel ouderwets vinden dat de plaatselijke bevolking daar aanstoot aan neemt."

Het samengaan van kapitaal, techniek en wetenschap leverde welvaart op en het idee van superioriteit. Het consumptisme wordt aangeprezen door in te spelen op illusies van plezier, eeuwige jeugd, liefde en geborgenheid: kortom de ultieme bevrijding van pijn en zorgen. Maar liefde en geborgenheid vragen juist om wederkerige kwetsbaarheid en afhankelijkheid. In onze contacten met andere culturen laten we ons leiden door superioriteitsgevoel in plaats van door verlangen naar nieuwe informatie en inzichten, die ontstaan als men zich openstelt voor de ideologie van een andere groep. Dat is pas echt een teken van ontwikkeling en beschaving. Naar Janneke Donkerlo in *Trouw* van 17.9.2002

Startzondag met moslims

Op 15 september waren vertegenwoordigers van de Turkse en Marokkaanse moslim gemeenschappen tot veler verrassing te gast bij een viering van de Hervormde en Gereformeerde SOW- gemeenten samen met de RK parochie in Barneveld. De ongeveer 1300 kerkgangers ontvingen de gasten in de Veluwehal, waar de dienst werd gehouden en waar men na afloop kon koffie drinken, een markt van kerkelijke activiteiten bezoeken en met elkaar een maaltijd gebruiken. Bij een stand van de werkgroep *OCHRIMO* (ontmoeting

christenen moslims) konden belangstellende gemeenteleden met de moslim gasten in gesprek gaan. In de stand werden ook lichtbeelden getoond, folders uitgedeeld, kon men lectuur inzien, kennis maken met voorwerpen uit de moskee en Turks gebak proeven. De werkgroep OCHRIMO functioneert onder de verantwoordelijkheid van de raden. De doelstelling van de werkgroep is: *Het bevorderen van meer begrip, een opener communicatie en een betere omgang met elkaar als christenen en moslims in Barneveld. Anders gezegd, het verdiepen van de kennis en het verstaan van elkaars godsdienst en cultuur en het werken aan een betere beeldvorming over en weer om een steviger basis te leggen voor een goede omgang met elkaar.*

De werkgroep OCHRIMO, die vorig jaar is gestart, informeert de kerkelijke gemeenten regelmatig en betreft gemeenteleden bij activiteiten, waaronder moskeebezoek, toerustingsactiviteiten en een meer directe kennismaking met elkaars godsdienstige en culturele gebruiken. Inmiddels woonde ook een aantal moslim jongeren onder leiding van de Turkse imam een doopdienst bij in de hervormde deelgemeente en woonde een aantal christenen een deel bij van het *Miraad*-feest. Tijdens de komende Ramadan kan een vijftiental gemeente- en parochieleden deelnemen aan een maaltijd in de moskee na zonsondergang. Met het bestuur van de Turkse vereniging wordt regelmatig gesproken over nieuwe initiatieven en over godsdienstige culturele vragen. Met de

Marokkaanse gemeenschap zijn inmiddels ook de eerste contacten gelegd. – Bonita Klinge, lid van de werkgroep.

Een impressie over een consultatie

De Wereldraad van Kerken organiseerde van 16 tot 18 oktober 2002 een consultatie in Genève onder de titel *Muslims and Christians in Dialogue and Beyond*. Veertig deelnemers (20 christenen en 20 moslims) uit vele landen waren bij elkaar om elkaar kritisch te bevragen en te bemoeiden. Sinds de aanvallen op 11 september 2001 is de verhouding tussen moslims en christenen onder hoge druk komen te staan. Moslims voelen zich aangevallen en worden geïdentificeerd met de terroristische aanslagen. De algemeen-secretaris van de *Organization of the Islamic Conference* in Jeddah (Saoedië-Arabië) zei in zijn toespraak dat moslims en christenen verder van elkaar verwijderd zullen raken door deze beschuldigingen en dat zij geen overeenkomsten zullen bereiken over universele waarden. Hij sprak de hoop uit dat moslims en christenen die hun rol als pionier in de dialoog op zich hebben genomen, daarmee doorgaan. Father Rafiq Khoury, een rooms-katholieke priester die in Jeruzalem woont, formuleerde vanuit de dagelijkse pijn en lijden enkele indringende vragen. Wie is God? Is God een oorlogsvrijer of een barmhartig God, zoals een islamitische traditie dit formuleert. Of is God een vriend van mensen, zoals gezegd wordt in de oosters christelijke traditie. Ons concept van God heeft een impact op ons concept van de mensheid en van de sa-

menleving. Een andere vraag die hij samen met anderen heeft leren stellen is: getuigen wij van God vanuit de verdediging, getuigen wij aan elkaar vanuit de verscheidenheid om te komen tot begrip of kunnen moslims en christenen –voor het aangezicht van God - samen getuigen om een weg te vinden in extreem moeilijke situaties? Deze manier van gezamenlijk getuigen moet door christenen en moslims in de Arabische en islamitische wereld gevonden worden om een bijdrage te leveren aan de bedreigde beschaving van onze tijd. Zijn wij in staat deze uitdaging aan te gaan?

Dr. Walid Saif (Amman) benadrukte dat extreem fundamentalisme en geweld structureel een plaats innemen in de wereld. Hij zei dat dit niet alleen te wijten is aan het falen van de seculiere moderniteit die vrijheid, gelijkheid en broederschap willen bevorderen, onafhankelijk van godsdienst of ras, maar dit falen ligt ook bij de godsdienstige gemeenschappen die niet gezamenlijk religieuze principes en waarden inzetten om onrechtvaardigheid aan de kaak te stellen. Hij is van mening dat de conflicten niet in culturele en religieuze termen moeten worden geduid, maar in structurele termen. We hebben te maken met een onderdrukkende minderheid die de middelen tot macht bezit en die God afbeelden naar hun eigen beeld en een onderdrukte meerderheid waar moslims en christenen deel van uitmaken.

De verschillende inleiders spraken de hoop uit dat ontmoetingen en gesprekken tussen moslims en christenen voortgezet zullen worden. Meer dan ooit is het nodig dat zij elkaar aanspreken en vormen van solidariteit ontwikkelen. Dr Konrad Raiser, de algemeen-secretaris van de Wereldraad van Kerken, bracht ook naar voren dat het gesprek tussen christenen onderling weer meer moet plaatsvinden als ook tussen moslims onderling. Alleen van binnenuit kunnen fundamentalisten en fanatici benaderd worden. In de drie werkgroepen werden een aantal heikele punten besproken die vaak de dialoog beheersen, zoals burgerschap en het onderhouden van mensenrechten. Burgerschap wordt vaak benaderd vanuit de rechten en plichten die burgers hebben. Het is van groot belang dat een *geest* van medeburgerschap wordt ontwikkeld door bijvoorbeeld onderwijs (formeel of informeel) of gewoon door contacten met buren. Over 'religie en geweld' werd gezegd dat wederzijdse misverstanden en wantrouwen eerder opgeruimd moeten worden in plaats van gevoed te worden. Hoe kunnen we gezamenlijk een cultuur van dialoog ontwikkelen waarin respect bestaat voor de verscheidenheid en diversiteit als onderdeel van menselijk bestaan? Wanneer hier de komende tijd onvoldoende aandacht aan wordt besteed – op alle niveaus – dan zullen de zogenaamde religieuze conflicten een negatieve invloed blijven houden. - Josien Folbert

Islamfobie

Op verzoek van het *European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia* onderzochten Ch. Allen en J.S. Nielsen hoe het staat met de angst voor de islam in 15 landen van de Europese Unie sinds 11.09.2001. Niet alleen dreigingen en agressie worden vermeld, ook positieve initiatieven worden belicht. Een reeks aanbevelingen sluit dit waardevolle rapport van 62 bladzijden af. Het document is te vinden op de website <http://www.bham.ac.uk/theology/csic/>

Arabisch Europese Liga

Deze organisatie, niet te verwarren met de Arabische Liga (al Rabita), is vooral actief in België. De voorman, Diyab Abou Jahjah, is een knap redenaar, een goed debater, die zelfs Philip Dewinter van het Vlaams Blok in het zand laat bijten. De organisatie wordt beschuldigd van extremisme, anti-integratie, fanatisme en aanzetten tot haat tegen de joden, vooral tijdens demonstraties in april en november van 2002. Jahjah zelf is tegen integratie, omdat dit volgens hem neerkomt op assimilatie. Je moet je eigen bestaan, ideeën en levensbeschouwing afzweren. "Je mag couscous blijven eten, je mag bruin blijven. Je mag jezelf moslim blijven noemen maar niet echt moslim zijn". Maar hij is vóór burgerschap. "Wij, allochtone Belgen, moeten onze cultuur opgeven. Men beschouwt ons als vreemdelingen die geen echte burgers zijn. Wij zijn ondergeschikt". Hij vindt dat Groot Brittannië er beter in geslaagd is een multiculturele

samenleving te vormen dan België en Nederland. Hij is de spreekbuis van veel achtergestelde allochtone jongeren, die in hem een held zien.

De website www.arabeuropean.com laat vooral pro Palestijnse opinies en acties zien. – P.R.

BOEKEN

Ramadan

Ramadan, sultan van alle maanden, Marjo Buitelaar, Bulaaq, Amsterdam, 192 bl.; 2002.

In deze herziene uitgave van *Vasten en feesten in Marokko. Hoe vrouwen ramadan vieren* (Bulaaq 1993) beschrijft antropologe Marjo Buitelaar hoe vrouwen in Marokko ramadan vieren. De herziening bestaat vooral in de toevoeging van een hoofdstuk (hoofdstuk 7 bl. 141-171) over beleving van de vastenmaand door moslims in Nederland. Het onderzoek in Marokko dateert uit 1987 en is gebaseerd op participerend onderzoek door de auteur. Als vrouw had ze gemakkelijk toegang tot de vrouwenwereld zowel in Noord (Berkane) als in Zuid Marokko (Marrakech). Buitelaar vergelijkt de praktijk van het vasten bij haar gastfamilies met de officiële norm van de islam. Tevens wil ze enkele misverstanden de wereld uit helpen. Zo is de scheiding tussen 'officiële' en 'lokale' islam niet zo strikt als vroeger werd gedacht. Ook valt te bestrijden dat "mannen zich bezighouden met de hoog gewaardeerde formele islam en vrouwen met de lager gewaardeerde informele islam". Uit de levendige beschrijving komt naar voren dat de ramadan een feestmaand is, waarin tradities worden teruggehaald en het leven een extra religi-

euze dimensie krijgt.

Aan het begin van deze feestmaand wordt met spanning gewacht en de komst wordt met vreugdekreten begroet. Zowel het publieke als het privé leven kent een ander dagschema. Vrouwen hebben meer vrijheid om 's avonds uit te gaan. Men besteedt meer geld en tijd aan nachtelijke maaltijden. In de ramadan is immers de Koran geopenbaard. Het vasten, bidden en aalmoezen geven (met name de graandonatie aan het einde van de maand) horen er evenzeer bij als de bijzonder smakelijke en overvloedige maaltijden en de familie- en culturele bijeenkomsten.

Er komen gerechten op tafel zoals de befaamde *hariera* soep en zoetigheden die specifiek zijn voor deze maand. Ook de wijze van voorbereiding van het eten is meer conform de traditie. Zo wordt op houtvuur gestookt in plaats van op gas. En ook voor de klederdracht duikt men terug in het verleden. Vrouwen integreren probleemloos bepaalde religieuze niet orthodoxe gebruiken in hun ramadan. Te denken valt aan heiligenverering, geestenbezwering en verdiensten verwerven voor anderen, zoals de doden.

"Vasten laat zien wie het licht van God in de ogen heeft". 's-Avonds zijn er extra gebeden in de moskee en de nacht van de 27^e wordt er dikwijls geheel in

gebed en afzondering (*i'tikaaf*) doorgebracht. Men gaat vaak verder dan de minimale voorschriften. Zo nemen de vrouwen, om geen onreinheid aan te gaan, speciale voorzorgsmaatregelen met betrekking tot seksuele omgang. Ook mannen die door het jaar wijn drinken, staan in de ramadan droog. Ofschoon er voor zieken dispensatie bestaat om niet te vasten, zullen dezen vaak geen medicijnen of injecties accepteren. De niet gevaste dagen moeten immers later worden ingehaald. En dit is niet alleen moeilijker maar ook minder verdienstelijk.

Verdiensten (*azjr*) is één van de drie sleutelwoorden die de auteur onderscheidt bij vastende moslim vrouwen. De andere zijn: de eenwording van de islamitische gemeenschap en de reiniging. Van vasten word je schoon en gezond. Mannen profiteren meer van de reinigende werking dan vrouwen. Het is onbetwistbaar dat de moslim identiteit en het gemeenschapsbewustzijn in de ramadan sterker en bewuster wordt beleefd, tenminste in Marokko, dan op andere momenten. Of het vrouwelijk lidmaatschap van de *oemma* wordt gezocht op concreet en lokaal niveau, terwijl het mannelijk lidmaatschap zou bestaan in de meer zichtbare deelname aan formele rituelen, lijkt wat geforceerd.

Het nieuwe hoofdstuk *Ramadan in Nederland* (bl. 141-176) beschrijft recentere ervaringen. Het laat het verschil zien tussen het vasten in Turkije en Marokko en in Nederland. Ook het verschil tussen de generaties valt op. Naast de praktijk

van Turkse Groningers en Irakese sji'ietische en andere asielzoekers in Drente komen de praktische kanten van het vasten in Nederland aan bod. Moslims in Nederland doen aan culturele vormgeving door hun 'cultural toolkit' aan te passen en te vernieuwen. De jongeren ontdekken tegelijkertijd hun 'roots'.

Tot slot enkele vragen en opmerkingen: zijn heiligenschrijnen (bl. 58) en begraafplaatsen (bl. 63) voor niet-moslims verboden terrein? Persoonlijk heb ik daar vroeger in Noord Afrika nooit iets van gemerkt. De vreemde Arabische uitdrukking *djism maftuha* (open lichaam) wordt op bl. 167 vertaald als een 'open gevangenis'. Het boek is zeer lezenswaard dankzij het inlevingsgevoel van de auteur en de concrete, levendige beschrijving. De islam in Marokko en in Nederland blijkt een dynamische godsdienst met een veranderende cultuur. – P.R.

Een déjà vu van de kruistochten

Christine Mallouhi, *Verklaar moslims de vrede*, Ark boeken – VVHS/BKV Amsterdam 2002, 315 p. ISBN 90 338 1808 6. • 17,90

Christine Mallouhi heeft een bijzonder boek geschreven. Van oorsprong uit Australië, getrouwd met een christen uit Syrië en levend en werkend in een aantal landen in het Midden Oosten, beschrijft ze haar ervaringen met de inwoners en hun godsdienst eigenlijk van 'binnen uit'. Met grote waardering

spreekt ze over Islam en wat deze godsdienst voor moslims persoonlijk betekent. Haar vriendinnen komen aan het woord, de opmerkingen van haar schoonfamilie geeft ze weer en ze beschrijft haar persoonlijke ervaringen in Egypte tijdens de Golfoorlog in 1991.

Door het hele boek heen loopt het verhaal van Franciscus van Assisi en zijn ontmoeting met Sultan Kamil van Egypte in het jaar 1219 tijdens de kruistochten als rode draad. De opstelling van Franciscus tegenover de Sultan, die ze omschrijft met moslims de vrede verklaren, staat voor haar model voor de omgang van christenen met moslims in de tegenwoordige tijd. De wederzijdse verharding in de relatie tussen moslims en christenen en het ontstaan van nieuwe vijandsbeelden na 11 september 2001 doen haar denken aan dezelfde tegenstelling tussen moslims en christenen tijdens de periode van de kruistochten. Ze gaat met name in op de onbekendheid, de vooroordelen en de anti-islamitische houding van christenen uit het Westen ten opzichte van de Islam. Haar ervaringen van 'binnen uit' zijn nl. heel anders. De ervaring van Palestijnen onder de Israëliëse bezetting, de ervaringen van Islamitische vrienden in Australië of Amerika; het is vaak schokkend om het totaal andere perspectief van moslims op christenen te lezen. Spannend wordt het boek tenslotte als ze het verschil probeert aan te geven tussen haar eigen geloof en dat van haar moslimvriendinnen. Een verschil gebaseerd op eigen ervaring en on-

derlinge gesprekken. Ze zegt dat moslims de menselijke (antropomorfe) manier waarop christenen over hun relatie met God spreken moeilijk kunnen begrijpen. Dat bijvoorbeeld tot God spreken (bidden) *en antwoord krijgen*, moslims krankzinnig in de oren klinkt. Ook zegt ze dat zij zelf niet christen blijft omdat haar geloof waar zou zijn, maar vanwege de persoonlijke ervaringen van God door Christus. Want, zegt ze elders, de verschillen tussen Islam en Christendom betekenen niet dat moslims een andere God aanbidden, maar dat ze nog niet de volle rijkdom van God in Christus ontdekt hebben. *Verklaar moslims de vrede*, is een boek dat de doorsnee westerse christen confronteert met zijn of haar anti-islamitische opvatting over moslims vandaag en wat daar aan zou moeten veranderen. - Ane Mulder

Een Stroom van Amsterdamse Gedachten

Anton Wessels, *Moslims in Mokum. Tranen van Hagar*.

Diesrede uitgesproken ter gelegenheid van de herdenking van de stichtingsdag van de Vrije Universiteit op 18 oktober 2002, 54 blz.

Ter gelegenheid van de 122e Dies van de Vrije Universiteit in Amsterdam heeft hoogleraar Anton Wessels een prachtig boekje geschreven over moslims in zijn stad. Het rijk geïllustreerde boekje opent met een ets van Rembrandt over de verdrijving van Hagar en Ismaël door Abraham. De aartsvader staat er in

zijn prachtige kleding wat hulpeloos bij, als hij op instigatie van Sarah, die wijselijk op de achtergrond blijft, een wenende Hagar en haar zoontje Ismaël wegstuurt. Vanaf dit beeld gaat Wessels dan over op de TV-serie die Felix Rotenberg maakte over de Akbarstraat in Amsterdam-West. In een fascinerende beeldenstroom laat Wessels zien dat een echte stad als Amsterdam alleen kan leven dank zij die stroom van verhuizende mensen, op voorwaarde dat zij dan ook in deze stad een thuis kunnen vinden. En burgemeester Cohen citerend: Dan moeten we hoe dan ook de religieuze infrastructuur erbij halen. Zonder moskeeën, tempels, kerken en synagogen lukt het niet. Deze Dies-rede is meer een poetisch en politiek pleidooi geworden voor een multiculturele stad, die ook een multireligieuze stad moet zijn, dan een droog college. Uit de grote stroom van beelden blijkt wel de grote eruditie en veelzijdigheid van Wessels, die niet alleen kijkt naar theologie en politieke analyses, maar veel signalen weet te halen uit literatuur en beeldende kunst. Een van zijn grote voorbeelden is Rembrandt: Van huis uit oecumenisch ingesteld. De familie van zijn moeder was katholiek, die van zijn vader min of meer calvinistisch. Zijn opdrachtgevers kwamen uit alle gezindten. Hij onderhield goede betrekkingen met de Sefardische joodse gemeenschap, zoals Menasseh ben Israel, de Joodse arts Ephraim Bueno en Alphonso Lopez die zijn fortuin maakte in diamanten. Deze laatste was trouwens ook een verzame-

laar van Indiase en oosterse kunst waarin ook Rembrandt grote interesse had.(18) Via deze kunstliefde kwam Rembrandt ook tot een imitatie van islamitische Mogoel kunst ten tijde van Keizer Akbar. Wessels eindigt met een parafrase op een gedicht van J.C. Bloem (domweg gelukkig in de Dapperstraat): Voor de Amsterdamse samenleving, voor alle kinderen, vrouwen en mannen, voor alle huilende kinderen van Hagar in Mokum, ook voor moslims wil ik de verwachting uitspreken dat zij 'Domweg gelukkig zullen zijn in de Akbarstraat (53). - Karel Steenbrink

De taal der engelen

Zo luidt de titel van een bloemlezing, samengesteld door Arnoud Vrolijk (uitg. Contact 622 bl.). De ondertitel *1250 jaar klassiek Arabisch proza* (zevende eeuw tot 1850) laat zien dat dit slechts een gedeelte beslaat van de Arabische literatuur. Minstens 50% hiervan bestaat uit poëzie, die hier dus niet wordt besproken. De behandeling is thematisch en niet chronologisch. We besteden hier slechts aandacht aan het eerste hoofdstuk *God en zijn profeten* (bl. 25-99). De Koran is het letterlijke woord van God en geldt als het meest volmaakte proza, vaak met halfrijm. Om te laten zien hoe lang de weg is die koranvertalers hebben afgelegd, heeft A.V. een koranfragment opgenomen uit 1641: *de Arabische Alkoran, door de Zarazijnse (Saraceense) en de Turcksche Propheete Mahomet*. Deze eerste Nederlandse Koranvertaling uit 1641 is een vertaling

van een Duitse versie door Salomon Swigger. Het is een eigenaardig samenspel van vooroordelen, verkeerde informatie en sommige juistheden. Daarna volgende dezelfde soera's (75-89) in de vertaling van F. Leemhuis.

Uit de biografie van Ibn Ishaq worden geboorte en dood van de profeet beschreven, reeds verschenen in *Het Leven van Mohammed* door W. Raven. Een tiental hadieths gaat over de wonderen van Mohammed. De profeten David en Salomo komen aan bod bij Al Ya`qubi, terwijl Al Tha`labi de geboorte van Abraham schetst. De bekende mysticus Al Ghazali wordt vertegenwoordigd door enkele fragmenten uit *De Redder uit de dwaling*, o.a. het pad der mystieken, in de vertaling van J.H. Kramers uit 1951. Het hoofdstuk eindigt met een exegese door Ibn Kathir van de aankondiging van een zoon (Jahja= Johannes) aan Zakariyya (K. 19: 1-15).

Dat de taal der engelen zich ook leent voor minder verheven verhalen, kan men lezen in hoofdstuk 8. – P.R.

Politieke islam

Herman Takken, Wim Hoogendijk, *Vriend of vijand. De islam in de schaduw van de Twin Towers*, Uitg. Medema, Vaassen, 2002, 76 bl.

Dit bescheiden maar hoogst actuele boekje bestaat uit drie delen. In deel 1 (hoofdstuk 1 en 2) beschrijft H. Takken de officiële islam met 'een zo eerlijk mogelijke informatie...waarin moslims zichzelf kunnen herkennen...'. De ge-

schiedenis, de 5 zuilen, de geloofsleer en –daden worden bondig uiteengezet. In kleine kaders worden enkele onderwerpen zoals de islamitische jaartelling, de wetgeving, *djihaad* en *salaat* concreter uitgelegd.

Deel 2 door W. Hoogendijk gaat over de politieke islam: "de islam die gebruikt wordt als motor voor politieke activiteiten" in gematigde of radicale vorm (40). Een van de meest karakteristieke eigenschappen wordt gezien in de scheiding van kerk en staat.

Sprekend over religiositeit in Nederland worden vier soorten moslims onderscheiden: de preciezen of strenggelovigen (ongeveer 32% van de ouders), de rekkelijken, de liberalen en de agnosten (10% van de eerste generatie, 22% van de tweede generatie). 85% van de jongeren is godsdienstig niet actief. De cijfers dateren uit een niet-gespecificeerd onderzoek van 1995. (Cijfers en onderzoek moeten misschien met enige relativering worden bekeken). Maar zelfs de meeste strenggelovigen mogen niet worden verzeeld met politieke moslims of islamisten.

Volgens een onderzoek van de BVD uit 1998 is de politieke islam slechts aanwezig in heel kleine aantallen moslims. Wel stelt het rapport dat door de vrijheid van godsdienst in Nederland ruimte ontstaat voor verscheidenheid van politieke islamitische stromingen binnen moskeeen, geïnspireerd door Iran en Saoedi-Arabië. Maar ook een aantal politiek-islamitische organisaties in Nederland zijn loyaal aan hun moederland (Turkije

of Marokko). Deze krijgen veel kans zich te profileren.

De reacties op 11.9.2001 van Nederlanders en moslims worden samengevat evenals de gevolgen van deze aanslagen. Dan volgt een beschouwing over de internationale politieke (=gewelddadige) islam en het Westen, gevolgd door islamisme in het Midden Oosten.

Deel drie gaat over drie verschillende benaderingen van christenen van de islam: één en dezelfde God met nadruk op de overeenkomsten, (Kuschel); demonisering van de islam (Fr. Graham). Deze twee benaderingen worden afgewezen. De auteurs kiezen voor een derde: de weg van Jezus in radicale liefde. "...Hij heeft zichzelf tot voetveeg gemaakt om zijn geliefde schepselen te redden". Ze benadrukken de verschillen tussen islam en christendom. Tot zover de samenvatting.

De bedoeling van het boekje is interessant: een analyse van de politieke islam, gebaseerd op een degelijke beschrijving. Het lijkt echter te snel en onzorgvuldig geschreven. Zo beperken de meest belangrijke bronnen zich tot rapporten van de BVD uit 1995 en 1998 (dus van vóór 11.9.2001) en krantenartikelen. Ook de definitie van politieke islam is onduidelijk: nu eens zonder geweld (bl. 40), dan weer met geweld, als het gaat over de internationale politieke islam (bl.57). Moslims zullen zich niet herkennen in het gebruik van 'mohammedaans' (bl. 19, 26, 65) noch in de uitleg (28) van *qitaal*, door H. Takken als 'doden' ver-

taald. Het betekent echter 'bestrijding', hetgeen voor de persoon in kwestie iets anders uitvalt. Ook Ton Crijnen zal zich niet herkennen in een citaat uit zijn boek "Nieuwe moslims": het gaat niet om 6000 bekeerlingen per jaar (41) maar om hoogstens een kleine twee honderd per jaar. Tenslotte kan men zich afvragen in hoeverre de politiek-islamitische organisaties in Nederland als organisaties staan ingeschreven. Zijn de aanhangers leden, sympathisanten, cellen? Het onderzoek (van de BVD) lijkt onvolledig en achterhaald. Het is jammer dat in de reacties op 11.9.2001 niet het rapport vermeld staat van het Christian Study Centre in Birmingham over islamfobie (zie rubriek moslims in Europa). Bij de beschrijving van 'islamisme in het Midden-Oosten' (66-68) is de tegenstelling tussen Hamas en de vrede-zoekende Rabin wel erg zwart wit. Misschien zou het eerlijker geweest zijn om te vermelden dat de demonisering van de islam door christenen niet alleen in Amerika gebeurt maar ook in Nederland, bijvoorbeeld door Hanna Kohlbrugge, veel gelezen in bepaalde protestants-christelijke kringen. Kunnen christenen niet verschillen en overeenkomsten beide erkennen en is het verschil tussen de eerste en derde benadering onoverbrugbaar? Ondanks deze kritische opmerkingen draagt het boekje in ieder geval bij aan een beter inzicht in de variëteit van moslims en het verschil tussen islam en ideologie. - P.R.

EVENEMENTEN

Voor de volgende bijeenkomsten zie www.islamendialoog.nl

In Buurthuis 'De Tol', Jan van Arkelstraat 55, Utrecht

Islamiitisch begraven

22-12-2002 om 13:30

Koran en de rechten van de vrouw

25-05-2003 om 13:30

Thema-bijeenkomst over de hoofddoek

29-06-2003 om 13:30

Salaat (Het gebed)

30-03-2003 om 13:30

Geweld tegen vrouwen in het huwelijk

27-04-2003 om 13:30

Maria / Maryam

26-01-2003 om 13:30

Beeldvorming en de inspanningen van moslims

23-02-2003 om 13:30

In Buurtcentrum Orion, Jan Tooropstraat 130, Amsterdam

De Hoofddoek

12-01-2003 om 12:00

Het belang van de vrouw in de Islam

16-02-2003 om 12:00

Vooroordelen en discriminatie

23-03-2003 om 12:00

Identiteit en Bekering

25-05-2003 om 12:00

Amaliastraat 10, Den Haag

De Islam in Europa

05-03-2003 om 20:00

Interreligieuze gebedsdienst voor de vrede te Zwolle. 5 januari 2003 Info: E.van Veldhuizen, Lassuslaan 12 8031 XE Zwolle

Leerhuis Joden, Christenen, Moslims over sterven van Jezus in Tenach, Koran en Bijbel. 16 januari 2003. in Schep-

pings-kerk Mozartlaan 101, Zwolle van 19.45 uur tot 22.00 uur

Verzoening in H.Boeken. 20 maart 2003.Scheppingskerk Mozartlaan 101 Zwolle van 19.45 uur tot 22.00 uur

Rouwrituelen van hindoes, moslims, christenen, boeddhisten e.a. in Indonesië. Tentoonstelling in Muse-um Nusantara te Delft, St.Agathaplein 4. t/m maart 2003 Info: 015-2602358

Moslim en christen vrouwen

De Stichting Islam en Dialoog, Cura Migratorium, Kerkinactie, Ontmoeting met Moslims organiseren op zaterdag 15 februari een ontmoetingsdag in het Landelijk Diensten Centrum, J. Haydnlaan 2a, Utrecht.

Thema: op welke manier kan ons geloof meer een rol spelen in de bijdragen die wij kunnen leveren aan de samenleving. Geeft het geloof van moslim- en christen-vrouwen kracht of belemmert het om op een positieve wijze deel uit te maken van het sociaal-maatschappelijk leven? Informatie en opgave: U kunt zich opgeven bij 'Ontmoeting met Moslims', t.a.v. Josien Folbert, Postbus 456, 3500 AL Utrecht, telefoon 030 880 1863;

e-mail: w.folbert@kerkinactie.nl

België

Omggaan met racisme: training in kleine groepen. Drie avonden in febr-mei '03 in Leuven, Hasselt, St.Niklaas Roese-laere, en Turnhout.

Info kms@broederlijkdelen.

begrip

Luybenstraat 17
5211 BR 's-HERTOGENBOSCH
Tel. 073-6145159